

Nicolae Iorga la „Sămănătorul” – implicații istoriografice

Gheorghe CLIVETI*

Mult timp, după *raportul* lui A. D. Xenopol pentru premiarea de Academie a *Istoriei literaturii române în secolul al XVIII-lea* sau *dărilor de samă* ale aceleiași, între care și cea privind *Geschichte des Rumänischen Volkes...*, s-a tot amânat încercarea de vreun alt istoric, la comparabilă cotă profesională, mai și cu plus de „avantaj” presupus de trecerea anilor și de, prin consecință, lărgirea perspectivei evaluative, a relevării direcțiilor și trăsăturilor operei „produse” de Nicolae Iorga până spre 1911-1915, chiar 1918, implicat a „fazei ei de sămănătorism insuflat de mesianism național”. *Răspunsul* „bătrânului” Xenopol la *discursul* „fostului său elev” de *recepție la Academie*, din 1911, se încă impune să servească, pentru orice încercare de felul menționat, ca de primordială referință bibliografică, prin meritul de a fi oferit o viziune asupra „procesului” elaborativ prevalent erudit al unei opere de deja savant Iorga, tocmai „salutat” între membrii titulari ai „celui mai înalt așezământ cultural și științific al Țării”. În meritul acelu *răspuns* s-au regăsit, pe lângă cuvenitul, „atunci și acolo”, elogiul academic, și note critice vizând, ca de specială reținere, aici, „nedreptățirea” de Iorga nu doar a „celor de veche concepție istorică”, precum B. Petriceicu-Hasdeu și Gr. Tocilescu, ci și a cam întregii istorii românești de secol XIX, de după 1848 îndeosebi, încă zisă, între intelectualii momentului 1911, și „contemporană”. Cu patru ani înainte, în *darea-i de samă* de la „Arhiva...” (XVIII, nr. 5, mai 1907, p. 233-235) asupra celor două volume de *Geschichte des Rumänischen Volkes...*, Xenopol semnalase că autorul respectivei sinteze, Iorga, „vedea toată civilizația de față a românilor” din exclusivul unghi al „activității sale literare și istorice” și sub „înțelesul reprezentării culturii române de numai trei reviste”, între care, desigur, „Sămănătorul”. Răzbătea, așadar, din respectiva *dare de samă*, sesizarea marcării intense de activitatea la amintita revistă zisă și „haretiană” a cursului operei iorgiene „literare și istorice”. Xenopol nu și-a dezvoltat însă o atare sesizare, poate și din motivul că, la rândul-i, autor de sinteză istorică românească fiind, era, de asemenea, mult încercat de sentimentul de reverență față de „învățămintele trecutului nostru”, mai și împărtășind „crezul naționalist” esențialmente *cultural* și, precum „în firea fostului său elev Iorga”, degajat de „șovinism

---

* Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Academia Română, Filiala Iași; cliveti@georghe@gmail.com.

atavic”, de, după propria-i mărturisire, „antisemitism” virulent¹. Spre deosebire însă de Iorga, Xenopol nu înfățișa *noul naționalism* ca reactiv față de devenirea modernității românești încă de pe la 1780-1821 „sub influențe străine, occidentale”, ci prin situarea lui în continuitatea procesului istoric al *emancipării naționale* presupunător, îndeosebi după 1821-1822, de necesitatea edificiului statal suveran cu implicate instituții *moderne*, „semn” că de prin momentul „acțiunii” conduse de Tudor Vladimirescu și al restaurării domniilor pământene „dezvoltarea neamului nostru intrase în domeniul conștiinței”. Comparativ, Xenopol se declara *naționalist* „cu față” spre *contemporaneitatea* sa acoperitoare de secol XIX și curgătoare la început de secol XX, pe când Iorga-și vădea „firea întoarsă” de la așa ceva, în numele unui excesiv „tradiționalism”, vădit de „sămănătorism și mesianism național”.

Au rămas de la Xenopol referințe critice de *istoric* asupra atât a *Istoriei literaturii române în secolul al XVIII-lea*, cât și a „datei străinătății” *Geschichte des Rumänischen Volkes...*, ambele sinteze, fiecare în două volume, publicate de Iorga pe timpul anilor 1901-1905, altfel spus, de la urmarea de acesta, cum însuși și-a notat memorialistic², a „chemării pentru desăvârșirea unui mare crez” și până la a-și fi asumat „direcțional” orientarea „mesianic naționalistă” a revistei „Sămănătorul”. Prin acele referințe critice, Xenopol făcuse un dublu exercițiu intelectual, unul de *istoric literar* și altul de *istoric*. Atare exercițiu răspundea întâmplător și manierei iorghiene de „a împleti” *istoria literaturii* și *istoria* dintr-o mai largă perspectivă, de *istorie culturală*. Era maniera explicitată de Iorga prin cuvinte introductive la fiecare dintre cele două sinteze sus-menționate. Așa încât, dublul exercițiu recenzent al lui Xenopol nici nu a prea surprins pe literații români de la început de secol XX, încă nesesițați critic asupra faptului de care aveau „să se ia, pe rând și amendant”, E. Lovinescu, G. Călinescu și N. Manolescu, anume că Iorga a scris *istoria literaturii* „cu mână” de *istoric*, iar *istoria* prin „îndemănare discursivă” de *literar*. Xenopol, e drept, dăduse doar de înțeles că Iorga s-a lăsat purtat de talentu-i înnăscut spre a scrie *istorie* într-un stil adeseori *literar*, cu implicată „înfrumusețare” de discurs. *Raportul* xenopolian privind *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea* permitea să se întrevadă cum, ipotetic vorbind, tot „profesorul de la Iași” ar fi recenzat, de și-ar fi pus mîntea pentru așa ceva, și iorghienele *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688* (București, 1908) și *Istoria literaturii române în veacul al XIX-lea...* (3 volume, București și Vălenii de Munte, 1907-1909). După cum, același *raport* xenopolian și-ar fi putut vădi aplicabilitatea și peste trei decenii, prin miezu-i de observații critice și respectul cuvenibil diferențelor de tematică,

¹ A. D. Xenopol, *Istoria ideilor mele*, în, mai nou, idem, *Opere*, I, *Studii*, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române, 2019, p. 77.

² N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, ediție îngrijită de Valeriu și Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note, comentarii, indice de Valeriu Râpeanu, București, Editura Minerva, 1972, p. 250 și 378.

și asupra *Istoriei literaturii românești contemporane* (2 volume, București, 1934), mai ales că *istoricul* și *istoricul literar* Iorga avea să rămână mereu ilustrant de integratoare perspectivă de *istorie culturală*.

Numai că atât *istoricii*, cât și *istoricii literari*, tot mai tributari specializării pe respective „domenii”, încă din timpul *noilor* lor studii universitare, ceea ce însuși Iorga anticipa, printr-o „lecție a sa de deschidere de curs”, din 1898, *Cum se scrie istoria?*³, în condițiile „ruperii” Literelor sub imperativul „producerii de cercetători originali”, cu „atestate” de, respectiv, Filologie, Filosofie și Istorie, nu prea mai aveau să agreeze „împletirea” *istoriei* și a *istoriei literaturii* spre a se asimila, ambele, unei atotcuprinzătoare și spectral mult „înălțate”, după „modă germană a secolului XIX”, sinteze de *istorie culturală*. „Întâmplarea” ar putea servi între explicațiile privind neluarea în considerare de *istoricii literari*, ca de „utilă” lor referință, a *raportului* xenopolian asupra *Istoriei literaturii române în secolul al XVIII-lea*, atunci, aceasta, sub formă de manuscris, aproximativ așijderea intitulat și „înaintat” de Iorga Academiei Române pentru „mult sperată de el”, nu însă și finalmente confirmată, premieră. Aceeași „întâmplare” ar putea servi și ca explicație pentru trecerea cu vederea, mult timp, de istorici, peste *darea de samă* a lui Xenopol despre iorghiana *Geschichte des Rumänischen Volkes...* și observațiile critice ale aceluiași vizând supralicitarea culturală de autorul respectivei sinteze, Iorga, a revistei „Sămănătorul”, ca far de „lumină mesianică” înspre „învățămintele îndătinat ale trecutului românesc” și întru „mișcare de renovare” îndeosebi morală a „vieții Neamului”. În acele poate cam laconice observații privind „Sămănătorul” și încă „alte două” reviste, „Făt-Frumos” și „Luceafărul”, mult influențate și ele de Iorga, rezida amendarea critică de Xenopol a „chipului anacronic” în care „fostu-i elev” înfățișa *civilizația* românească de secol XIX și început de cel următor, ca temporal percepută *contemporaneitate* viciată de „influențe apusene”, mai ales franceze, și, de aceea, ruptă de „firescul” *modernității* cu „frumoase curți domnești, zidiri bisericești și scrieri” de prin „vremi deschise” de a doua parte a veacului al XVI-lea și „duse” până spre ultimul pătrar al celui de-al XVIII-lea. Or, cum și Xenopol „avea știință”, Iorga, pentru a-și convinge „publicul cetitor” asupra acelei istorice rupturi între *modernitate* și *contemporaneitate*, la români, și-a făcut din „Sămănătorul” poate cea mai afină spiritului său tribună de acerbă *luptă literară*, cu însă și inerente *implicații istoriografice*. Motiv ca, pentru *istorici*, să se fi convenit, fie prin urmarea sau nu a observațiilor xenopoliene din sus-menționata *dare de samă*, a considera, cu mult peste simple invocări „bilanțiere” de activități iorghiene *culturale*, a respectivelor *implicații* la „Sămănătorul”. Ar și fi putut servi, de ceva timp, și ca model, pentru a le considera, cartea lui Alexandru Zub, *Junimea. Implicații istoriografice* (Iași, 1976). Iar relevarea *implicațiilor istoriografice* de spirit Iorga la „Sămănătorul” s-ar fi putut repercuta și asupra unei mai nuanțate

³ Idem, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a IV-a, introducere, note și comentarii de Andrei Pippidi, notă asupra ediției de Victor Durnea, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 74.

înțelegeri și de *istorici*, prin comparație cu *istoricii literari*, a „fazei” operei Uriășului marcate de „mesianism național”.

De reținut însă că *implicațiile istoriografice* la „Sămănătorul” ar putea fi considerate nu doar din perspectiva a ceea ce Iorga „a dat” respectivei reviste. Și alți istorici, de îndeosebi „generație tânără” la 1901-1906, au contribuit cu texte de a lor specialitate spre „bunul mers” al „foii” menite de Spiru Haret să fie „una de cultură și literatură”. În sfera *culturală*, ei își vedeau, după exemplul iorghian, cuprinzându-se și articolele lor de „istorie propriu-zisă”. Sub mențiunea necesară că de special interes, aici, rămân *implicațiile istoriografice* iorghiene la acea „foaie”, căreia „cărturarul neamului” i-a fost, pentru bună parte a anilor 1905-1906, director, s-ar cuveni semnalată o anumită dificultate în calea relevării nuanțate a acelora. Poate cele mai profunde implicații de genul menționat s-au înregistrat, cumva camuflat, prin texte pe care Iorga și le-a intitulat ori elaborat ca *de literatură*, de la critică la istoria literaturii, sau, mai larg spus, ca de *istorie culturală*, chiar de *cultură generală*. Poate și simțindu-se „dator” să se conformeze menirii haretiene a „Sămănătorului”, într-o „filipică” a sa, *Adorația trecutului*, din ciclul *Împotriva cleveților*, și „găzduită” de revistă⁴, avertiza, personal singularizându-se, că, „dacă e o revistă în care eu, istoricul (și, firește, atâta), să nu fi făcut istorie, e – «Sămănătorul»”. A fost avertismentul ce a putut sta în calea intențiilor istoricilor, de vor fi fost ele, de a identifica și evalua iorghiene și de a lor specialitate *implicații* la „o foaie de îndrumare culturală și literară a neamului românesc”. Or, de atare *implicații* au vibrat până și iorghienele texte de definiție ori de legitimare a „foaiei”. Spre a surmonta „acuză” proferată de „noi filologi” sau „foletoniști” că „Sămănătorul” ar fi atins de „păcatul”, cam „al treilea” după „socoteala” acelora, de *adorație a trecutului*, Iorga și-a extras verva-i argumentativă din, firește, profesiunea sa *de istoric*; celor ce „n-aveau inimă pentru viața strămoșilor” și se înverșunau să susțină „tezele cu privire la viața contemporană [...], comandată de la Paris”, le contrapunea „acuză sa” de a fi, mai toți aceia,

ursuzi, întorcându-se spre trecut [parcă] dezgropând mortul, smulgând inelele de aur de pe negrele ciolane mucedde, aruncându-și pe umeri câte o frântură putredă din aceea ce a fost un veșmânt domnesc și paradând înaintea unui public care a ajuns să-i creadă,

și de a călca, tot aceia, peste adevărul că,

pentru acest popor, viața actuală e așa de înrădăcinată într-un trecut de unde și astăzi își poate suge hrană, în același timp când frunzele de la suprafață prind lăcomie cultura modernă, care e numai o condiție de viață și nu seva care nutrește;

⁴ An. IV, nr. 51, 18 decembrie 1905, p. 942-945; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, ediție de Valeriu Răpeanu și Sanda Răpeanu, vol. I, București, Editura Minerva, 1979, p. 272-274.

le amintea „foiletoniștilor și altora *sans-patrie*” că fără buna cunoaștere a trecutului nu pot fi luate „motive” din acesta pentru, spre exemplificare, „romane istorice, mai mult slabe, care au ieșit în anii din urmă”, socotiți, se înțelege, la 1905; le făcea știut, acelorași, pluralizându-și egoul, că, la „Sămănătorul”, merit îndeosebi literaturii,

noi știm trecutul, îl luăm de la cercetările istorice, și nu de la închipuire, și înțelegem a-l pune în legătură cu prezentul și viitorul neamului nostru [...]. Și putem zice că [...] avem cunoștința adevărată a trecutului românesc. Odată se prindeau din el nume, date, cu care abia se puteau polei românește, de la Bolintineanu la V. A. Urechia, chipuri de eroi aduse de-a dreptul din magazinul internațional al romantismului apusean. Astăzi, mulțămită unei munci cinstite, al cărei izvor nu e nevoie să-l arăt, avem noțiunea întregii culturi, întregii vieți omenești de odinioară.

Iată cum, deși se dezicea de la „a face”/„a scrie istorie” pentru „Sămănătorul”, Iorga „se vedea” argumentând însăși menirea „foaiei” de a fi „de literatură și cultură generală” ca *istoric*, de notorietate *specialist*, după rigori de „școală critică” deja surclasantă valoric de cea „romantică”. Din *adevărată*, cum obișnuia să tot spună, *cunoaștere de istoric*, i-a înflorit convingerea „diriguitoare” de revista „Sămănătorul”, după care: „O literatură trebuie să afirme sufletul unui popor în forme care corespund culturii timpului”. Printr-o asemenea „lecție ce-i venea din trecut”, replica, în revistă⁵, tot *clevetitorilor*, că „păcatul”, primul, de care aceia „o acuzau”, anume, *Ura împotriva culturii străine*, îi era „de nînchipt”, lui, înainte de oricine altcineva, de vreme ce era

un istoric, un istoric literar, un om care a avut prilejul de a cunoaște direct deosebitele civilizații europene, prin contactul îndelungat cu dânsese, nu un scriitor care [...] s-ar gândi să nege acest adevăr fundamental și banal;

le mai replica, acelorași și de asemenea în revistă⁶, că „păcatul” al doilea, *Țerănismul...*, de care „o acuzau”, se disipa prin forța „învățămintelor istoriei noastre”, după care

literatura unui popor cată să se inspire întâi de la viața aceluia popor [...], iubirea pentru viața și firea țeranului, cel mai român-român, impunându-se de la sine atâtor scriitori [...], ca unor omeni cu simț pentru artă și cu simț pentru dreptate;

în fine, le mai replica, „dușmanilor săi”, punându-le sub semnul întrebării „acuză” adusă de ei celui de-al patrulea „păcat” al revistei, *E „Sămănătorul” o revistă personală?*⁷, că, deși considerase „nevoia” de a fi la conducerea „foaiei”

---

⁵ An. IV, nr. 49, 4 decembrie 1905, p. 901-904; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 266-268.

⁶ An. IV, nr. 50, 11 decembrie 1905, p. 921-924; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 268-271.

⁷ An. IV, nr. 52, 25 decembrie 1905, p. 962-965; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 275-278.

respective „un om cu simț pentru literatură și cu experiență în ea”, s-a învrednicit chiar și „având și alte ocupații și altă chemare”, de, se înțelege, îndeosebi *istoric*, să-i fie director dintr-o

dispoziție de spirit entuziastă pe care o crease [în sinele său] scrierea *Istoriei literaturii secolului al XVIII-lea*, scrierea *Satelor și preoților* în Ardeal, a lucrărilor [care-l] apropiaseră mai mult de ceea ce a fost mai bun și mai înălțător în trecutul nostru [și-i îndrituiau] rolul de a determina un curent în legătură cu ce am moștenit mai scump din trecut, cu ce avem mai scump astăzi, cu ce trebuie să urmărim mai ales în viitor;

se arăta convins că prin însăși lămurirea „rolului său” căpăta răspuns întrebarea *Ce este „Sămănătorul”?*, servind drept titlu de articol pentru revistă⁸, fiindcă răspundea „nevoii” de îndrumare a „foaiei literare și culturale” spre înalta „misie” de a ilustra *poporul românesc întreg* nu sub „chip de entitate metafizică, plăsmuire a minții abstracte”, ci în starea-i de „uriașă ființă”, marcată de „multe lupte, încercări și suferințe [...] și care e la stăpânirea unei moșteniri, unui patrimoniu de tradiții, de datine, de istorie trăită, care face originalitatea lui”; după cum, convins era că la fel căpăta răspuns și întrebarea *Ce este România în mișcarea culturii românești?*, pusă și ea drept titlu de articol pentru „Sămănătorul”⁹, fiindcă prin însăși străduința sa de „istoric și istoric literar” întărea rolul central al Regatului spre ale cărui „stări culturale să se îndrepte” toți românii, încât să capete *adevărat sens crezul național*, „sosind vremea când se putea cere literaturii românești să se dezvolte pe temeiul cunoașterii desăvârșite a poporului nostru în toate locurile și în toate timpurile”.

S-ar putea admite, în temeiul celor sus-prezentate, că Iorga utiliza cu măiestrie *argumentul istoric* pentru „marea mișcare de renovare culturală a neamului”, recunoscând însă, spre „bunul mers” al acesteia, rolul mai dinamic, „cuceritor imediat de public”, ce revenea *literaturii*. Iar dacă în 24 noiembrie 1843 Kogălniceanu îi „chema”, prin a sa lecție de deschidere a cursului de istorie națională la Academia Mihăileană, pe toți românii „să se țină” de *istoria și limba* lor spre a-și asigura „paladiul naționalității”, Iorga, ce-și „vedea” *Doctrina naționalistă* de an 1905 ca îndreptățită și singură continuatoare a celei kogălnicenene cu al ei „moment mare 1840”, atribuia *literaturii* „primenite de franțuzisme” și *cunoașterii adevărate a trecutului* rolul vectorial pentru „renovarea culturală a întregului neam”. Nu întâmplător, la „Sămănătorul” se îngemăneau promovarea de Iorga a *literaturii* „sănătoase” și „mânuierea” de același a *argumentului istoric*, așa cum, sub numele său de autor, se împleteau scrierea *istoriei literaturii* și cea a *istoriei naționale*, dintr-o mai largă perspectivă, de *istorie culturală*. Iorga înălța, așadar, semnificația utilizării *argumentului istoric*, cu mult peste cea obișnuită timpurilor edificării naționale și în diverse planuri,

⁸ An. V, nr. 1, 1 ianuarie 1906, p. 1-3; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 281-283.

⁹ An. V, nr. 2, 8 ianuarie 1906, p. 21-23; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 284-290.

de la cel al politicii la cel al culturii identitare românești. Iar la tot înaltă semnificație își afirma, Iorga, *naționalismul*, ca definit *cultural*, altfel spus, „mesianic”, însuflețitor și de revista „Sămănătorul”. Și nu doar recursul la acel tip de *argument* pentru legitimarea „mișcării de renovare culturală a neamului românesc” definea prestația lui Iorga „de istoric și istoric literar” la „Sămănătorul”. În paginile revistei, el și-a impus ori și-a rezervat destul de frecvent articole sau cronici pe *teme de istorie* și despre *istorici*. A nu se uita că „a venit” la respectiva revistă în anul 1903, când, după ce „muncise îndrăcit”, încă de prin 1901, „a dat” editurii din Gotha prima formă a sintezei *Geschichte des Rumänischen Volkes...*, rămânându-i până spre momentul 1905 al apariției acesteia „chinul” corecturilor și ajustărilor textuale „pe nemție”, atenuat de „ajutorul” primit de la tânărul G. Popovici, „bucovinean bun cunoscător de limba lui Goethe”, motiv pentru a-l și răsplăti pecuniar, însă cu ceva „încurcătură”, deoarece același motiv, cum l-a făcut să înțeleagă Ioan Bogdan¹⁰, „presupunea” a se tăia, oricât de puțin, suma contractual convenibilă redactorului german Armin Tille, angajat al Casei editoriale „Friedrich Andreas Perthes”, „îngrijitoare” de seria *Geschichte der Europäischen Staaten*. Dincolo însă de orice „încurcătură”, era încercat de sentimentul de a fi pe culmile „învățăturii de carte”, ca autor de primă sinteză de *istoria literaturii*, de *istorie a românilor* „dată” în germană străinătății și comparabilă, cu chiar plus valoric de a ei parte, după a sa personală, implacabil subiectivă, apreciere, celei „franzuzești” a lui Xenopol, *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane*, mai și impresionându-și, *el, Iorga*, contemporanii prin neobișnuitul tumult al scrierii „și de alte cărți”, de articole destinate ziarelor și revistelor. Și-a putut impune, de aceea, la „Sămănătorul”, o ținută *dominantă*, cum i-o reținuse și tânărul, atunci, Sextil Pușcariu¹¹, din centrul redacțional al revistei construindu-și „o rețea nemaivăzută” până la el, atestată prin *corespondența-i privată*, primită ori *destinată*, editată și încă îngroșând fonduri arhivalice inedite, de contribuitori cu articole, de furnizori de „informații” istorice ori literare, între aceia regăsindu-se și „nume sonore”, precum Ioan Bogdan, „bunul prieten și cumnat”, Ioan Bianu etc. Și-a trecut „la mâna sa” atuurile ca de „stăpân” al sintezelor de *istorie literară* și de *istorie națională*, precum și, poate mai ales, de „cărturar profetic al neamului său”, arogarea instanțierii afine firii sale omenești de „a face dreptate” asupra a cam tot și toate ce „se scriau” pe întinderea pământului românesc. Era, astfel, Iorga, în toată puterea cuvântului, și la „Sămănătorul”, cărturarul ce nu și-a putut permite luxul de „a uita” că și din redacția acelei reviste „literare și culturale” își avea de urmat „chemarea” după propriu-i cuvânt, de a îndruma și evalua ceea ce și *istoricii*, fie „amatori” ori „serioși”/„știutori”, cum obișnuia „să-i împartă”, scriau, la început de secol XX.

¹⁰ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. VII, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1935, p. 89 și urm. (I. Bogdan către Iorga, 1903).

¹¹ Sextil Pușcariu, *Iorga ca istoric literar*, în idem, *Cercetări și studii*, ediție îngrijită de Ilie Dan, prefață de G. Istrate, București, Editura Minerva, 1974, p. 532-540.

În texte programatice „date” revistei, precum *O nouă epocă de cultură*¹², *Rostul închipuit și cel adevărat al literaturii*¹³ sau *Către generația de astăzi*¹⁴, Iorga înfățișă o periodizare a istoriei literaturii și a istoriei culturii românești cu delimitări ori „momente despărțitoare de epoci” similare celor din deja elaborata sa *Geschichte des Rumänischen Volkes...*, pentru îndeosebi *timpurile moderne*, anume ca de prin a doua jumătate de secol XVI și până spre ultimul pătrar al celui de-al XVIII-lea, și *timpurile contemporane*, „socotite” de pe la 1780-1821 și ducând înspre veacul XX. Concordanța măcar temporală între epocile sau „fazele” istoriei literaturii și cele ale istoriei naționale se releva deja ca una profund specifică operei sale de larg ori integrator orizont al istoriei culturale. *Timpurilor* de secole XVI-XVII, puse de el sub însemnul modernității și văzute de mai noi specialiști și ca „primă modernitate”, le reconstitua, prin articolul *Despre vechea literatură românească*, identic *Prefeței* pentru *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688* (București, 1904), „formele” și „elementele” de „frumoasă scriitură”, de „bine așezată” și armonios înnoindu-se „viață de Curte domnească și de Biserică”. Se învedera, în respectivul articol și pe întinderea acelei sinteze de *Istoria literaturii religioase...*, viziunea umanistă, suscitantă prin sine de istorie culturală, a lui Iorga, după care „idei noi”, de la Renaștere și cu nuanțe de cugetare teologico-filosofică, de „învățătură morală” și de drept natural, zis și „firesc”, au imprimat un plus de colorit, modern, desigur, „formelor de spirit, de scriitură și de așezăminte domnești ori ecleziastice, la noi adânc îndătinată” și asimilante, fără a fi dislocate, de „noutăți venind atunci dinspre Apus”. Pe când, cum vădea și articolul său *Despre presa românească*¹⁵, în seama „mai noilor idei, apusene”, îndeosebi „franceze și abstracte”, punea grava viciere a „formelor de viață și de cultură” ale contemporaneității românești. În alte articole, precum *Cultura națională și surogatele ei*¹⁶ sau *Boierimea franceză din România*¹⁷, tonul criticii sale asupra „ideilor și modei de import” era și mai vehement. Considera că atât literatura, cât și „curgerea” istoriei au mai urmat, prin „boieri și fiii lor bine școliți”, buna „tradiție deschisă spre ceea ce i se potrivea din Apus”, până în cam anii 1830-1840, cu Asachi, Heliade-Rădulescu, tinerii Kogălniceanu și Bălcescu „dând frumoase exemple”. Aprecia că după 1848 și, mai evident, 1866, „întreaga viață românească”, culturală, literară și instituțională, „s-ar fi stricat grav”, după „prostul exemplu dat de boierimea franțuzită și de fruntașii politici ai Țării”. Admitea că numai „Junimea”, cu Maiorescu „de la Iași”, a făcut „o lucrare de primenire”, de la limbă la cultură, rămânând însă „Sămănătorului” și *noului naționalism* să conducă „mișcarea

¹² An. II, nr. 20, 18 mai 1903, p. 309-312.

¹³ An. II, nr. 34, 24 august 1903, p. 531-534.

¹⁴ An. III, nr. 6, 8 februarie 1904, p. 86-88; v., pentru atare articole, N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 7-9, 28-30, 54-56.

¹⁵ An. II, nr. 35, 31 august 1903, p. 547-550.

¹⁶ An. II, nr. 22, 1 iunie 1903, p. 357-359.

¹⁷ An. III, nr. 8, 22 februarie 1904, p. 86-88; v., pentru asemenea articole, și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 35 și urm., 12-14 și 56-60.

adevărată de renovare culturală a întregii românimi”. Articolul *Treisprezece Mart*¹⁸ îl relevă pe directorul revistei ca ardent militant pentru „drepturile limbii române” și amendarea „repertoriului franțuzit” al Teatrului Național la 1906.

În viziunea sa *istorică* intersectată de vocația-i *literară*, Iorga realiza, cum îi plăcea să tot zică, „tabloul cultural” al fiecărei epoci din trecutul românesc, al chiar „întregului” acestuia, încercat și prin *Geschichte des Rumänischen Volkes...* Ținând însă seama de menirea revistei căreia de prin 1905 a ajuns să-i fie autoritar director, aceea de „tribună pentru frumoasă cultură și literatură” sau de „nou mesianism național”, preocuparea sa principală a constat în redarea „tabloului cultural de secol XIX românesc”, spre a-l supune virulentei sale critici. Multe din articolele sale de la „Sămănătorul” ar și fi de un deosebit interes pentru specialiști în *istorie modernă*, după înțelesuri și repere cronologice mai nou elastic acceptante ale epocii pliabile respectivului atribut. O schiță de acel „tablou cultural”, din perspectiva Jubileului Regal din 1906, o înfățișa articolul său „*Povestea neamului*” la *Expoziție*¹⁹. Spiritul său de istoric răzbătea din cuvintele de apreciere critică a Expoziției de care „se ocupase” directorul Teatrului Național, Alexandru Davila, cuvinte privind atât *ideea*, cât și *înfățișarea* aceleia:

Ideea de a înfățișa privitorilor de toată mâna, cu prilejul de cheltuieli îmbielșugate, ale Expoziției, întreaga istorie a neamului românesc în desfășurarea ei de două mii de ani, era fără îndoială foarte bună. Lucrurile ce se văd se uită mai puțin decât cele ce se petrec cu ochii în cărți, și aceasta e adevărat mai ales pentru oamenii de rând, cari cetesc puțin. Se putea face acum [...] o puternică lecție de istoria românilor. Ea era cu atât mai mult la locul ei, cu cât această expoziție, care s-a mărgenit [în special] la înaintările noastre în curs de jumătate de veac, fusese plănuită întâi mult mai larg, ca o amintire strălucită a celor două milenii strecurate de la închegarea din trup dacic și minte romană, grai latin, a poporului nostru [...], o astfel de privesște [...], oricât ar fi fost legată Expoziția de Jubileul Regelui, fiind dorită, chiar așteptată cu nerăbdare, de toată lumea. Directorul Teatrului [...] a luat asupra-și să organizeze, în versuri și chipuri, un astfel de spectacol [pe care] l-a numit, ca un bun cunoscător al limbii noastre [...], *Povestea neamului* [...]. Lumea aștepta oamenii [sau chipurile] trecutului [de la Traian și Decebal, la voievozii Mircea, Ștefan, Vlad Țepeș, Mihai Viteazul, chiar Cuza-Vodă, „pe care-l salută cu căldură toată lumea”, și regele Carol I]. În scurt, dacă toate costumurile ar fi fost autentice și frumoase, s-ar fi putut alcătui [...] tablouri vii, însuflețite toate de oarecare poezie, pe care s-ar fi găsit cine s-o descopere [...], cei dintâi artiști ai noștri jucând rolurile corifeilor istoriei românești, versuri puține și de tot frumoase [...], coruri, schimbări de lumini, fonduri decorative desăvârșind o impresie, care trebuia să fie măreață [...]. Așa ceva ar fi fost cu adevărat „povestea” vrednică de un neam.

¹⁸ An. V, nr. 12, 19 martie 1904, p. 119 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 305-338.

¹⁹ An. V, nr. 36, 3 septembrie 1906, p. 701-704; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 388 și urm.

În „păreră” despre *Povestea neamului*, pe care Iorga și-a făcut-o „dintr-un colț de arenă”, unde „se strecurase, după închiderea casei [de bilete], prin îngăduința unor polițiști cu diplomă universitară și prin bunăvoința păzitorilor de a primi în chip de bacșiș ceea ce încercase în zădar a plăti la zisa casă”, ar fi de sesizat critica severă, obișnuită însă între istorici, asupra „producțiilor artistice”, de la romane și expoziții și până, mai nou, la cinematografie, pe *teme istorice*. Spre deosebire de istoricii strict specializați, „cu bun meșteșug”, care, din resorturile „cultului erudiției”, admiteau și admit „respectul adevărului istoric întocmai”, chiar și atunci când „faptele și personalitățile trecutului” apar redade *artistic*, Iorga, mai și fiind istoric literar, chiar autor de beletristică, recunoștea sau, precum asupra „priveliștii”, la 1906, de [...] *Povestea neamului*, pretindea *impresiei artistice* forță, prin ea însăși, de relevare a ceea ce „omenește s-a petrecut sub vremi”, a, altfel spus, „tabloului cultural” de foste timpuri. Stătea mărturie pentru așa ceva și cartea sa *Istoria românilor în chipuri și icoane* (3 volume, București, 1905-1906), cu deosebire capitolele ei *Mormintele domnilor noștri*, *Viața socială a trecutului*, *Ideile conducătoare din viața poporului românesc*, *Viața sufletească a poporului român*. Își socotea *impresiile* sale despre „formele istorice” de până prin secolul al XVIII-lea, de scriitură, de frescă, de arhitectură, de viață îndeosebi domnească, boierească și, nu la urmă, ecleziastică sau monahală, „forme” mai toate reconstituite „pe fir” documentar, ca sinonime *adevărului* înaripat, după frecvent reiteratele-i „spuse”, de „frumusețe, armonie și moralitate”. Se credea, prin însuși modul de a-și socoti *impresiile* însuflețitoare de discurs ori de comentariu, îndreptățit sau în putere proprie de adevăr „să despartă” *modernitatea* românească, cu „frumoase și îndătinat valori”, de *contemporaneitatea* pe cale să ajungă „grav stricată” din cauza „producțiilor” îndeosebi literare și artistice „moderniste” ori „de import” și căreia i se cuvenea „renovarea culturală” direcționată de „Sămănătorul” și înălțată de „mesianismul național”. Nu întâmplător, „producțiilor artistice mai noi”, de început de secol XX, le imputa, cum vădea și articolul său, „dat” respectivei reviste, *Pictură și statuie naționale*²⁰, „ușurința” cu care „chipuri sfinte” se regăseau în expoziții de pictură, căutându-și „cumpărători”, și în rânduri publice de statui ale unor personalități din „trecutul și prezentul neamului”, dar „produse de străini”:

Această încurajare trebuie să îndemne pe pictorii noștri să-și ia arta în serios, nu numai ca tehnică, ci și ca misiune. Arta adevărată n-are chemarea de a imita [...], ci de a înfățișa caracteristicul, viața adâncă a naturii [...]. A zugrăvi scene dintr-o țară oarecare, tocmai așa cum le pricep oamenii de acolo, sau de a da țerani, țigani, drumuri, biserici etc. din România în lumina favorită pentru atelierelor din Paris sau München – e un talent care se capătă prin sânguință la școală și prin ușurință naturală de a se lua după altcineva [...]. O vedenie a luminii de aici a avut-o numai Grigorescu, pictorul prin mila lui Dumnezeu, și nu prin certificatul unui profesor ilustru [...]. A sosit în gară statuia lui Ion Brătianu [...], concepția unui sculptor francez; ea a fost expusă în Paris și s-a zis [acolo] rău de dânsa [...].

²⁰ An. II, nr. 18, 4 mai 1903, p. 287 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 7-91.

Căpătăm de la furnizorii noștri artistici, sistematic, fără excepție, numai lucruri rele, urâte, necorespunzătoare [...]. Ștefan cel Mare din Iași e nu se poate mai neizbutit. Un cal de paradă într-o situație țapănă, poartă pe eroul moldovean împodobit ca un Irod [...]; o mantie care, în loc să fie maiestuoasă, e încurcătoare; Ștefan-Vodă samănă cu un cavaler semit din localitate, cu „streamăbul” de coadă de vulpe, cu bețișorul prin care dă repeciune unui cal în socote, cu anierul revărsat peste osemintele ducipalului său [...]. Mihai Viteazul nu mai are nevoie de laude, că și el ni vine din Paris. Un cal umflat, suit pe un piedestal prea mare, eroul învârtindu-se cu toporul în mână, într-un gest care e silit, dar n-are nobleță, și încă mai puțin măreție. Ce față tristă supt ridicula căciulă globulară! [...] De o mie de ori de preferat Miron Costin [...], operă a unui străin așezat în țară [...].

În viziuni asupra epocilor trecutului și a personalităților ori actanților acelora, Iorga *istoricul* se parcă întrecea, din resorturi ale propriului său sine de cărturar, cu *istoricul literar*, *istoricul de artă*, cu chiar *criticul* literar sau de artă. De aceea, în orice direcție de îndeosebi orizont umanist a scris, și-a etalat un *ton impresiv*, încât mai totdeauna, la el, nu s-a rostuit distanța dintre *impresia* spontană și *ideea* nutrită de *cugetare*, de stăruindă *meditație*. În acel ton, mai fiecărei epoci istorice i-a putut reda „tabloul” încărcat de mult colorit, de „forme” de fostă viață omenească pe care el, *istoricul*, se simțea „chemat să o reînsuflească”. Cu *impresiile* sale, precum cele sus-citate, despre secolul al XIX-lea și lumea românească de la începutul de secol XX, și-a putut cuceri „cetitorii”, pe când *ideile* ce și le-a făcut și expus, fie și cam sacadat, asupra a ceea ce ținea de *contemporaneitatea sa*, acelea au dat prilej de critici, de discuții continuând încă între „cunoscători”. După cum, prilej asemănător au dat și *impresiile* ori *ideile*, poate mai bine zis *aprecierile*, sale despre *istorici* și *teme istoriografice*. La „Sămănătorul” a dat articole memorabile despre Mommsen²¹ și Lamprecht²²; la fel, despre Alexandru Odobescu²³ și Gheorghe Barițiu²⁴; în privința „fostului său profesor” Xenopol, nu și-a rezervat timp și loc, la „Sămănătorul”, pentru a-i evalua critic, după rigori de recenzie, vreun text istoriografic, din articole precum *O lămurire pentru d. A. D. Xenopol*²⁵ sau *Statuia lui Cuza Vodă*²⁶ răzbătând doar aluzii nedrepte despre nivelul documentării sintezei „aceluia” de *Istoria Românilor...*, chiar calificarea ca „slabă” a monografiei *Domnia lui Cuza-Vodă*, pe ton aprins-temperamental și prea puțin scuzabil de personală polemică „între cei doi”; articolul *Doi bătrâni senini și venerabili d.d. B. P. Hasdeu și A. D. Xenopol*²⁷,

²¹ An. II, nr. 44, 2 noiembrie 1903, p. 691-694.

²² An. IV, nr. 38, 18 septembrie 1905, p. 699 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 231 și urm., vol. II, p. 63-66.

²³ An. III, nr. 10, 7 martie 1904, p. 145-149.

²⁴ An. III, nr. 19, 9 mai 1904, p. 289-292; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 105-109, 131-133.

²⁵ An. II, nr. 35, 31 august 1903, p. 561 și urm.

²⁶ An. II, nr. 45, 9 noiembrie 1903, p. 691-694.

²⁷ An. IV, nr. 16, 17 aprilie 1905, p. 241-243; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 26-28, 66-68, 199-201.

cu „sfichiuirea” anumitor „slăbiciuni” literare ale ambelor „personaje” menționate în respectivul titlu, și-ar putea avea un loc de specială referință pentru o antologie a polemicii românești, nefiind prin nimic și de serios interes istoriografic.

Din dublă perspectivă, istorico-literară și istorică, se impune atenției articolul *Pentru d. Pompiliu Eliade*²⁸, tematic amplificat printr-un „serial” ziaristic în spirit polemic, sub titlul de *Socoteală definitivă cu d. Pompiliu Eliade*²⁹. Respectivetele texte și un articol complementar și puțin anterior lor, *Cellalt Pompiliu Eliade*³⁰, au putut fi îndeosebi de interes istorico-literar, prin date, noțiuni, idei sau teme puse de Iorga „în chestiune”. Acesta, deși simțise personal „gustul amar” al stării de „netitularizare” pe post de profesor după *concursul universitar celebru* din 1894, s-a lăsat peste aproape un deceniu, la „Sămănătorul”, purtat de valul polemicii ziaristice, îndreptându-și ascuțișul ironiei spre *Cellalt Pompiliu Eliade*, „profesorul de franceză”, doar „agregat, adică aproape-coleg”, și care „și-a permis un pamflet” contra „omului rău” de la sus-numita revistă, „rău și cu Tocilescu și cu Xenopol”; i-a replicat „aproape-colegului” că „răutatea i se trezea” la „Sămănătorul” împotriva oricui, chiar „de zece ori coleg, rudă, prieten”, ce putea „influența în rău publicul [...], mai ales tineretul, fie prin judecata falsă, fie prin forma bombastică a scrierilor”, și-i devenea, astfel, într-un „moment” când Țării i se cuvenea un nou „ideal cultural și moral”, nimic altceva decât „dușman” sortit să-l înfrunte aprig, eventual, „de unul singur: *Etiā contra omnes!*”; răzbătea și înspre *Cellalt Pompiliu Eliade* critica severă ce o tocmai profera, printr-un articol cu aceeași dată, la „Sămănătorul”, *Rostul închipuit și cel adevărat al literaturii*³¹, „rătăcirii făcătoare de rău în doctrine și purtări”; a făcut însă loc, în *Socoteala definitivă cu Pompiliu Eliade*, și unor interesante „aspecte” de *istorie*, pe lângă cele de *literatură*; „aproape-colegului” i-a observat carențe de *istoric* în conferința, poate „lecția de deschidere de curs universitar”, *Ce este literatura?*, și prin cele trei volume de *Causeries littéraires*, I. *Lectures*, II. *Nouvelles lectures*, III. *Impressions de théâtre* (București, 1903), unde-i sesiza lipsa de „cunoștințe generale trebuitoare”, de „noțiunea științei și a metodei”, precum și „scrierea rea” sau „falsa traducere din franceză pe românește și invers”; i-a observat discrepanța față de *Principiile fundamentale*, unde A. D. Xenopol admitea „științe de timp și științe de spațiu”, cărora, în *Causeries...* și *Ce este literatura?*, li se contrapunea „teza” că „nici este cu putință o știință numai a spațiului, știința fiind formată numai din minutul în care elementul timp intervine”; după cum, i-a mai observat că, prin „afirmația” conform căreia „căutarea metodică, științifică a adevărului [...] nu servă așa-zicând decât de subsol istoriei”, contravenea flagrant „definiției de la Ranke”, neinspirat „alăturată acolo”:

²⁸ An. II, nr. 37, 14 septembrie 1903, p. 590 și urm.

²⁹ An. II, nr. 40-44, 5, p. 636-640, 12, p. 649-654, 19, p. 671-674, 26 octombrie, p. 686-688, și 2 noiembrie 1903, p. 703-706; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 28 și urm., 29-35, 35-41, 41-44, 44-47, 48-51.

³⁰ An. II, nr. 34, 24 august 1903, p. 537-540; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 31-34.

³¹ An. II, nr. 34, 24 august 1903, p. 531-534; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 28-31.

Când cineva întreprinde numai cu spirit serios și studios de adevăr cercetări în oarecare măsură întinse în monumente autentice, descoperirile mai târziu vor defini mai bine punctele speciale, dar trebuie să întărească totuși în urmă adevărurile fundamentale.

Dincolo de multe observații sau amendamente critice pe teme *literare*, se releva cu ascuțime, în *Socoteala...* pretinsă de Iorga lui Pompiliu Eliade, „acuză” *influenței franceze asupra spiritului public* la români. Lui Iorga i-a fost, fără îndoială, „de știut” teza de doctorat, susținută la Sorbona, în 1898, a tânărului Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines. Etude sur l'état de la société roumaine à l'époque des règnes phanariotes* (Paris, 1898), precedată de un ceva „mai sprintar” eseu al autorului ei, cu aproximativ același titlu, acoperitor însă de cam „altă” perioadă istorică, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie, 1750-1848* (Compiègne, 1897); i-au fost „de știut” și articolele lui Eliade din „L'Indépendance Roumaine” care aveau să întruchipeze, treptat, cartea *Histoire de l'esprit public en Roumanie au XIX-e siècle. L'occupation turque et les princes indigènes, 1821-1828* (Paris, 1905), urmată, peste aproape un deceniu, de *La Roumanie au XIX-e siècle. Les trois présidents plénipotentiaires, 1828-1834* (Paris, 1914), precum și „de intuit” preocupările aceluiși vizând, dacă viața nu i s-ar fi curmat atât de devreme, o amplă sinteză istorică privind *influența franceză* asupra societății românești de îndeosebi secol XIX și, poate, de început al celui următor, *influență*, aceea, tocmai aprig recuzată de la „Sămănătorul”³²; i-a mai fost „de știut” că scrierile „profesorului de franceză”, care i-a devenit, în 1904, „coleg titular” la Facultatea de Litere, erau specios agreate de Xenopol, până într-acolo încât „acesta” să-l și *propună* „pe acela”, prin 1910, ca membru corespondent al Academiei Române³³, motiv „de recompensă” pentru „filosoficul profesor de la Iași” cu o însuflețită dedicație ce i-o înscrise, puțin înainte de a muri, „mult-îndatoratul” Eliade spre a-i „bineprimi” cartea *La Roumanie au XIX-e siècle: „Au plus grand historien de notre race, à Mr. A. D. Xenopol, avec reconnaissance, avec admiration, avec dévouement”*; avea să i se și confirme definitiv lui Iorga afinitatea de vederi, „între cei doi”, asupra „beneficei influențe franceze pentru înnoirea societății românești”, când i-o fi fost „de cetit” elogiul funebru *Pompiliu Eliade*, din partea lui A. D. Xenopol³⁴; nu a putut fi, de aceea, o pură întâmplare că, tot Iorga, sesizându-se încă de prin 1903, din redacția „Sămănătorului”, asupra a măcar „semne” de acea afinitate, l-a supus pe Xenopol, în *Socoteală definitivă cu Pompiliu Eliade*, unor aluzii ironice, inclusiv spre a-l „alătura istoriografic-generaționist” lui Grigore Tocilescu; prin respectiva *Socoteală...*,

³² An. IV, nr. 49, 4 decembrie 1905, p. 914-916, *Cronică* și despre cartea lui P. Eliade, *Histoire de l'esprit public en Roumanie...*; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 249.

³³ Al. Zub, A. D. Xenopol. *Biobibliografie*, București, Editura Enciclopedică Română, Editura Militară, 1973, p. 183.

³⁴ „Noua revistă română”, an. XVI, nr. 2, 1 iunie 1914, p. 18 și urm.; *apud* Al. Zub, *op. cit.*, p. 185.

amenda spiritul rațional, modern, fie și încă nu îndestul de „limpezit”, în care Pompiliu Eliade considera *influența franceză* și-l situa pe acesta, poate involuntar, de partea „tinerilor moderniști”, critici înverșunați ai „curentului de la *Sămănătorul*”; a și reacționat vituperant contra unora dintre „acea”, în articole „date” respectivei reviste, precum *Pretențiile literare ale domnului Ovid Densusianu*³⁵, vădite de „foaia” denumită „Vieața nouă”; sau *Curentul nou*³⁶, „gazeta de la Galați”, unde H. Sanielevici se pretindea „modernist literar” și rămânea doar sociologic „gherist”, prin „acuze” aduse „conservatorilor poporanști și «țeranilor» conservatori” ori *Cronică*³⁷ incluzantă și de câteva rânduri în ton aspru recenziat privind cartea „tânărului profesor de latină”, Eugen Lovinescu, *Pași pe nisip* (vol. I, București, 1906), îndeosebi „lupta de insinuări și de ofense împotriva «Sămănătorului»” dusă de „acela”.

„Serialul” pentru „Sămănătorul” și purtând titlul *Contra tânguiriilor d-lui Tocilescu*³⁸ se prezenta ca o mostră în cel mai intens colorit de polemică istoriografică. Prin anii 1899-1902, Iorga, în articole tot ale sale din „L’Indépendance Roumaine” și „Epoca”, și-a mai îndreptat critica-i năucitoare contra celui care, la Academie, „blocase”, alături de Hasdeu și cu asigurarea majorității de „voturi negative” față de singurul „pozitiv”, al lui Xenopol, premieria de „înaltul așezământ cultural și științific” a manuscrisului *Istoriei literaturii române în secolul al XVIII-lea*. De noua dată, la „Sămănătorul”, a dat curs unei recenzii scontate de el ca „de îngropare” a *Manualului* lui Tocilescu de *Istoria Românilor pentru școlile secundare de ambe-sexe* (București, 1900, ediția a doua), după ce, anterior, în articole de la „Epoca”, „Noua revistă română” și chiar „Convorbiri literare” îl acuzase pe „același” de plagiat întru realizarea respectivului „instrument de învățământ”; „îndrăzneala” lui Tocilescu de a replica, nu tocmai inspirat, prin a-și da publicității *Analiza unui raport asupra Manualului [...] de Istoria Românilor, întâmpinare adresată d-lui Ministru al Instrucțiunii Publice* (București, 1903), i-a prilejuit „aprigului polemist” Iorga să se situeze de partea „raportorilor” I. Bianu, Anghel Demetrescu și Marin Dumitrescu, ce propuseseră „eliminarea din învățământ” a respectivului „instrument [...], rău informat, rău cugetat și rău scris”; avertizându-și, întâi, „publicul cetitor” că era vorba de „un manual de istoria românilor care-și schimbase adeseori tiparul, mărimea și prețul mercantil, păstrând însă aceleași greșeli nenumărate, aceeași lipsă de spirit istoric, de sistemă și de stil, aceeași bătrâncioasă insuficiență cu care se născuse [...]”, și-a dezvăluit, apoi, spre același „public”, „simțul de datorie și cultul pentru cinste și adevăr”, încât să nu-i fie „de bănuț” vreo „patimă oarbă” față de „un coleg [...] cu spirit de șicană” ce i

³⁵ „Sămănătorul”, an. IV, nr. 30, 24 iulie 1905, p. 539 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 193 și urm.

³⁶ An. IV, nr. 49, 4 decembrie 1905, p. 914; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 278 și urm.

³⁷ An. V, nr. 18, 30 aprilie 1906, p. 342 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 310.

³⁸ An. II, nr. 45, 46 și 47, din 9, 16 și 23 noiembrie 1903, p. 718-720, 735-737, 752-754; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 68-71, 71-74, 74-77.

I-a dat „întâmplarea nepriincioasă”, fără reală „încrucișare de drumuri” precum „de obicei” între „profesori de universitate și învățați”; a căutat, cu precădere, să-i demonteze „acelui coleg” *tânguirile*, prin a-i „aminti”, înainte de „greșelile de amănunt” din *Manualul... pentru școlile secundare...*, „defectele” profesionale „de ordin general”, anume, de la „negarea evidenții” și „strecurarea de erori pe lângă dânsa” la „amestecul de lucruri personale, care n-au nimic a face cu chestia”; a mai căutat să-i înșiruie „defecte” speciale, chiar „esențiale”, de concepție și de elaborație istoriografică;

[întâi, că] dă, după vechiul sistem, puțin instructiv [...], numai *fapte politice* [...], parte a istoriei care se restrânge [la istorici adevărați] din ce în ce mai mult, în folosul altora, mai utile, mai vrednice de luare aminte supt toate raporturile [...], viața obștească, adecă cultura unui popor, credințe și datini, legi și obiceiuri, dezvoltare de clase, activitate economică, literatură și artă, acestea lipsind în manual [...], cu totul; [apoi, că] înfățișează *fapte dezbinare*, povestite unele din ele cu foarte multe amănunte, dar fără înlănțuirea lor logică, necesară [...], noțiunea unei dezvoltări organice lipsind unui autor care n-are nici spirit puternic și pătrunzător, nici nevoie de lămurire filosofică, nici cunoștinți generale, dând un lung „înșiră-te mărgărite”; [în fine, că] „mărgăritele” ce se înșiră nu sunt adevărate, ci vulgare imitații de sticlă ieftină, [autorul fiind] lipsit de spirit științific și filosofic, rămas în urmă de noile curente în istoriografie [...], neavând nici în cel mai mic grad darul artistic de a povesti, puterea de a reprezenta căldura generoasă a unui adevărat entuziasm pentru ceea ce e falnic, frumos și sfânt în trecut.

Cât despre „greșelile de amănunt”, nu puține, semnalate de Iorga la Tocilescu, „în manual” sau „altundeva”, acelea s-ar cuveni a fi lămurite „punctual”, sub rigori de aplicată specialitate și cu dreaptă cumpănire asupra „locurilor” unde fiecare dintre „cei doi” și-a dat frâu liber subiectivității ori, după limbajul de epocă a lor, „uzului de cestiune de persoană”. În respectivele „locuri”, Iorga s-a simțit și a putut fi cu mai multă putere de adevăr decât „tânguitorul” Tocilescu. I-a reproșat acestuia, în spirit polemic inerent unui prea-personal articol de revistă „Sămănătorul”, retoric intitulat *Sunt eu calomniatorul colegului meu Gr. G. Tocilescu?*³⁹, „mania de a vorbi românilor și străinilor, fiecăruia despre ce nu poate ști bine”; punea acea „manie” în seama și a altor „învățați ai noștri”, în chiar, total neinspirat, însă, și a lui Xenopol, de vreme ce știa bine, cum însăși *corespondența* sa, parțial publicată, atestă, că „profesorul de la Iași” mai curând *era* invitat decât *se* invita pentru conferințe ținute conaționalilor săi ori străinilor, mereu cu incontestabilă competență, pe teme de istorie. Dincolo însă de „aspecte”, precum acesta, critic observabile, din „filipicele” lui Iorga *Contra tânguirilor domnului Tocilescu*, se relevau, ca probă peremptorie pentru *implicații istoriografice* la „Sămănătorul”, considerații de felul celor sus-citate și privind *concepția, metoda* și ținuta *discursului* presupuse de bine calificabila „cunoaștere a trecutului”. Acele considerații le completeau ori nuanțau pe cele

³⁹ An. II, nr. 48, 30 noiembrie 1903, p. 77-80.

din „lecțiile de deschidere de curs universitar”, introduceri, prefețe ori texte lămuritoare de cărți ale lui Iorga. Acesta, spre a critica „vechiul sistem” istoriografic de care-l atașa convingător pe Tocilescu, se arăta ca atent preocupat de „noile curente în istorie”. Era ceea ce, într-o *Cronică*, dintre multele pe care le ținea la „Sămănătorul”⁴⁰, avea să confirme, fie și cam nonșalant, și cu observații asupra „experimentului” profesorului K. Lamprecht, „întemeietorul școlii celei nouă din Germania, cu punere de mare temei pe fazele în care se poate împărți istoria unui popor sau a omenirii în genere, pe înțelesurile perioadelor epocii preistorice” prin recurgere „la desemnurile de copii cari n-au trecut vrâsta de paisprezece ani”, spre a se vedea cum, „în dezvoltarea la dânsii a ideilor de perspectivă, se poate urmări întrucâtva mersul vieții sufletești al celor dintâi așezări omenești”; observa, totodată, că despre „noua istorie culturală lamprechtiană”, pentru care conta „viața sufletească a fiecărui popor”, nu se prea știa „la noi”, poate și fiindcă „învățații noștri”, „vechi” ori „tineri”, nu prea rețineau „ceea ce trebuia” de prin „străinătățuri”.

Într-o altă *Cronică* de la aceeași revistă⁴¹ dădea ca exemplu negativ de „răspuns la așteptările străinătății” cartea lui A. A. C. Sturdza, *La terre et la race roumaine depuis leurs origines jusqu'a nos jours* (Paris, Lucien Faveur, 1904); semnala că autorul,

[...] membru al Societății de Geografie din Paris, și-a propus a da în limba franceză, care-i e foarte familiară și în care a scris și două volume de versuri, o carte asupra României, destinată publicului francez și chiar european, o carte care să fie [după pretenția aceluia] mai „completă”, mai „exactă” decât toate celelalte ce s-au consacrat țerii și poporului nostru, „un total enciclopedic și în același timp atrăgător”, bogat în ilustrații și însuflețit de un spirit naționalist, [o carte pentru care] a strâns subscripții și a fost, cum spune în titlu, „onorat cu subscripții ale Ministeriilor de Afaceri Străine, de Comerț și Domenii, de Lucrări Publice și de Administrația Domeniilor Coroanei din România”.

Dincolo, însă, de semnalarea „metehnei serviciilor Statului”, înrădăcinată încă de pe atunci, de a finanța de nu puține ori și cu prea mare lejeritate, când și „relații personale” contează, „producții intelectuale de îndoielnică valoare” spre a fi „destinate străinătății”, încât autorii să strângă pe nedrept „laurii prestigiului”, Iorga și-a confirmat forța de sever recenzent de publicații, fie și de o manieră cam impregnată de subiectiv spirit polemic, presupusă, se înțelege, de „nevoia sa” de cronicar de revistă *culturală* de a-și cuceri „publicul cetitor”; observa, în primul rând, că autorul cărții *La terre et la race roumaine...* s-a pus „să dea vederi după albume [...], chipuri de Domni după colecția Hurmuzaki sau după originale, de la Academie și [din] colecții particulare [...], hărți, statistice,

⁴⁰ An. IV, nr. 37, 11 septembrie 1905, p. 679 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 234 și urm.

⁴¹ An. III, nr. 19, 9 mai 1904, p. 299 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 134 și urm.

tablouri ce i s-au comunicat oficial”; mai observa însă, pe lângă o atare „parte bună”, de ținută editorială a cărții, că autorul acesteia

[...] se ocupă pe larg de geologie, geografie și istorie, materii în care nu e competent [...], recurgând la mijlocul compilației, [deși], scriind cu ușurință, ar fi putut face o operă folositoare dacă s-ar fi adresat la cele mai bune izvoare, dacă le-ar fi studiat bine și s-ar fi ferit de a intra în amănunte și de a exprima păreri personale [...], niciuna dintre aceste condiții nefiind îndeplinită în ceea ce privește istoria, istoria literară și etnografia;

[...] că adoptă fantaziile d-lui Hasdeu, ușurința d-lui Xenopol și calitățile cunoscute ale d-lui Tocilescu, curios fiind cum, între acești trei călăuzi [și] „fasonul magistral” al d-lui Gion [...], mai întrebă și pe d. Onciul, care n-are nimic comun cu ei” [...];

[că, la A. A. C. Sturdza,] parafraza e hotărât prea lungă pentru o parafrază, și teoriile asupra elementelor ariene în limba română [...], asupra răspândirii limbii latine între unguri prin români, asupra originii gotice și chiar tursene [...] a familiei Sturdza [...], ne fac să zâmbim fără nicio intenție de ofensă [...], greșelile cele mai curioase împodobind o carte care [...] ar trebui complet refăcută.

De remarcat că și în *cronici*, *recenzii* sau *note* Iorga își vădea, chiar cizela maniera sa de „a gândi și scrie” istorie. Pornea mai mereu de la *cunoașterea generală* a domeniului, pe care o avea ca mai nimeni dintre congenerii săi „de la noi și de aiurea”, spre descendente *trepte, de ordin geografic*, continentale, zonale, naționale, provinciale, sau de coloratură *culturală*, istorice, istorico-literare, istorico-artistice etc., cu presupuse „ramificații și detalieri” *analitice*. Atare manieră, mai curând decât firea-i omenească, temperamental combativă, jinduitor dominatoare, l-a făcut să fie adeseori strivitor „în materie” îndeosebi de *critică istoriografică* și, poate nu într-atât de mult, de *critică literară*. Din perspectiva neobișnuitei sau „monstruoasei”, cum „i-a văzut-o” G. Călinescu, cunoașteri de istorie, cultură și literatură, i-a fost cam lesne să observe „greșelile cele mai curioase” ale cărții lui A. A. C. Sturdza, *La terre et la race roumaine...* Ar fi putut „să semnaleze” și înscrierea, bine comentată la Paris, ce revenise respectivei cărți într-o îndeosebi *serie franceză* de publicații de *geografie umană*, mai și tensionat competitor de deja furibund lansatei, pe fundal de sfârșit de secol XIX și de început de cel următor, *școli germanice* de *geopolitică* nutrită de teoria *inegalității raselor și a luptei statelor pentru teritorii ca formă de existență (Lebensraum)* cuantificabilă prin *putere*. Nu i-a fost însă, lui Iorga, de „semnalat” așa ceva într-o *Cronică* la „Sămănătorul” de natură să capteze „un public cetitor” de „cultură și literatură”, întru învrednicirea „bunei învățături a întregului nostru Neam”. În *Cronica* privind menționata carte a lui A. A. C. Sturdza rămâne, așadar, să fie sesizată forța recenziei care, la Iorga, pe temeiurile „cunoștințelor” acestuia, deopotrivă „generale” și „de detalii”, se exercita adeseori tăios-analitic și vituperant-polemic, mai ales dacă „firea-i tumultuoasă” i-o dicta – și i-a tot dictat-o!

Într-o notă atât de *recenzie*, cât de *polemică istoriografică* apărea, la „Sămănătorul”, un „special text” al lui Iorga, intitulat *Răspuns d-lui Tanoviceanu*⁴².

⁴² An. II, nr. 23, 8 iunie 1903, p. 359-362; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 13-17.

Cu „încăpățânatul născut oltean” Ioan Tanoviceanu, doctor în Drept la Paris și profesor de respectiv profil al Universității din București, mai și suplinitor, un timp, „de similar curs”, și sub egida celei ieșene, Iorga se va fi bine cunoscut prin anii 1890-1900, când „ambii” fuseseră asidui colaboratori ai „Arhivei...” direcționate de A. D. Xenopol⁴³. Juristul aureolat și ca magistrat s-a dedicat și studiului genealogiei, vizând, între altele, *familia Ureche și începutul Cantacuzineștilor în țerile românești...*, teme, acestea, de „anumită sensibilitate” pentru *istoricul și istoricul literar* Iorga. Acesta, la 1903, „s-a sesizat”, din redacția „Sămănătorului”, asupra unui articol „găzduit” de „Secolul”, unde Tanoviceanu, cu „cele mai curate sentimente de bunăvoință”, manifestată însă cam retoric, și-a permis „atacuri” contra volumului „de documente interne” însumând „720 de pagini” și tipărit de Ministerul de Instrucție; volumul era, se pare, cel de *Cărți domnești, zapise și răvașe* (Partea I, București, 1903, VII+721 p.), un altul, „dat” tot de Iorga în același an, 1903, și apărut la „Socec”, fiind, din colecția *Hurmuzaki, XII, Acte relative la războaiele și cuceririle lui Mihai Viteazul*, cu însumare de LXXXIX+1281+XXXIV pagini, alături de încă patru „seturi” ceva mai restrânse volumetric de *Documente...*, marcându-se excepționalitatea anului menționat pentru editorul lor, mentorat învederat și prin *Note critice asupra culegerilor de documente interne românești* (București, 1903). Spre parcă a-și intimida „stimatul coleg” universitar, cu „merite de genealogist boieresc”, i s-a adresat ca de pe creasta unui tumultuos val cărțurăresc și de cotidiană publicistică:

[...] de vreo-cincisprezece ani mi-am închinat, pot zice, viața, fără nicio țintă de glorioasă [...], fără niciun scop de răsplătă bănească, cercetărilor istorice, privitoare la neamul românesc și, întâmplător, și la alte popoare; am dat la lumină în acest timp un mare număr de cărți, care de o bucată de vreme se întrebuintează cu folos și prefac oarecum noțiunile de până acum asupra trecutului nostru; de câțiva ani am tipărit și un foarte mare număr de documente interne, care sunt o adevărată mană [cerească] și pentru cine, ca d. Tanoviceanu, umblă numai după spița neamurilor [...]; cărțile ieșene, d. Tanoviceanu le primea și, ca un „binevoitor ce este”, tăcea [...]; acum de câteva luni am tipărit [...] un volum de documente interne [...]; ei bine, d. Tanoviceanu ocupă o pagină din „Secolul” pentru a-mi semnala cu multă paradă de erudiție greșelile de tipar *patente, lapsuri* indiscutabile și informații insuficiente; după ce mă dă gata astfel [...], se crede apoi îndreptățit să-mi dea sfaturi duioase, de părinte, îndemnându-mă să cruț odihna cetitorilor, tinerețele și sănătatea mea, reputația ce mi-aș fi întemeiat prin cărți mai bune, lucrate mai încet – tipărind mai puțin [...], un volum pe an.

Înainte și mai ales după ce a contracarat „punctual” observațiile „binevoitoare” ale „colегului” universitar, l-a supus pe acesta unei virulente „descalificări” profesionale, subapreciindu-i specializarea istoriografică, pe lângă cea de jurist:

⁴³ Mircea-Cristian Ghenghea, *Revista „Arhiva”. Bibliografie analitică precedată de un studiu monografic*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2020, *passim*.

[...] d. Tanoviceanu nu e și nu poate fi un istoric, ca unul ce n-a căpătat printr-o școală de erudiție sau n-a găsit într-un bogat fond propriu însușirile neapărate ale istoricului: critica, judecata dreaptă a oamenilor și a faptelor, puțința de a-i învia, de a-i înfățișa în picioare, viori, înaintea noastră [...]; d. Tanoviceanu lucrează puțin, *genealogia nefiind un câmp fecund* [...].

S-ar putea admite „repede” sau cu lejeritate că *Răspunsul...* dat de Iorga lui Tanoviceanu ținea de o prea temperamentală ziaristică, implacabil încărcată de subiectivitate și, de aceea, distanțată de rigoarea scrierilor istorice, frecvent invocată, aceasta, de „polemistul” de la „Sămănătorul” în chiar articole și cronici ale sale „găzduite” de revista menită „îndrumării prin cultură a unui public larg”. Numai că, în chiar acele articole și cronici privind teme de istorie și istorici, Iorga se „vedea” cam tot același, prin gândire și scriitură, cu cel de la Catedra universitară, din conferințe ori comunicări academice și cărți de chiar accentuată specialitate „socotită” a-i fi, de el însuși, „drept predilectă”. În subiectivitatea-i proverbială, deopotrivă evanescentă și tempestuoasă, el însuși își „vedea” sursa de „frumuseță, adevăr, armonie și moralitate” a discursului propriu de istoric și „înălțarea” acestuia peste nivelul de „muncă cinstită”, dar cam egală sieși ori fără învederabilă creativitate, al erudiției după a cărei „școală”, însă, cum îl atenționa critic pe Tanoviceanu, nu se putea însuși „cunoașterea înalt calificată a trecutului”. Și numai sub condiția de a nu i se uita ceea ce-i supunea, fie și polemic, atenției „genealogistului boieresc” și „coleg” universitar, i-ar putea fi invocată afirmația cam frecvent reiterată că „erudiția nu e încă istorie”, afirmație aparținând – culmea! – celui mai mare *erudit*, cum și era deja, la 1903-1905, și avea să rămână, pentru toată cultura română. Din resortu-i de temperamentală subiectivitate, nutritoare, e drept, spiritului polemic și impresivității discursive, și-a îndreptat spre același Tanoviceanu afirmația că „genealogia n-ar fi un câmp fecund” istoriografic, afirmație siderantă pentru specialiștii în respectivul domeniu, cei mai abilitați să știe bine cine l-a ilustrat mai presus decât oricare dintre ei, taman acela ce-i nega – iar culmea! – „fecunditatea” diegetică, deși urmarea de „spite genealogice” i-a marcat frazele și paragrafele de text, chiar fragmentările tematice greu de înțeles, adeseori, și inerent pretabile observațiilor critice proferate de „adepti” ai exprimării lapidare și strâns susținute documentar a „cunoștințelor despre trecut”. Iorga se credea „chemat” pentru „aleasă scriitură” și *de istoric*, mai și clamându-și talentul ori „putința” de a avea stil, el care-l ironiza pe Tanoviceanu că ar fi „stilist”, precum Xenopol! Și-l mai ironiza pe același Tanoviceanu, într-un articol intitulat *Un nou critic literar...* și menit tot revistei „Sămănătorul”⁴⁴, că „face critică literară mai ales din punct de vedere «penalist», observând de când «animalul numit om», pierzându-și «picioarele de lângă cap, transformate încă de mult în mâini», s-a apucat de literatură”.

⁴⁴ An. III, nr. 4, 25 ianuarie 1904, p. 57 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 98 și urm.

Subiectivitatea intensă a scrierilor lui Iorga, de la cronici sau recenzii și articole la monografiile și sinteze, a cam descumpănit și ar putea încă descumpăni pe istoricii pe care el îi tot „vedea” și-i ironiza, în contemporaneitatea sa, ca „doar erudiți” și „ultra-metodici”, bine „înzestrați” pentru reconstituiri factualice, însă „mici” prin ținuta „săracă de cultură”. Revista „Sămănătorul” i-a și dat prilejul să probeze din plin cele sus-menționate. Iar dacă istoricii și criticii literari, de la E. Lovinescu și G. Călinescu la N. Manolescu, i-au amendat cu severitate subiectiva preferință „sămănătoristă” pentru scriitorii de mică sau mediocră valoare în detrimentul recunoașterii celor *mari* după „ierarhiile” ori, mai nou, „canonul” de profil literar, același lucru s-ar fi putut învedera și din perspectiva evaluărilor critice, de s-ar fi înregistrat realmente, acestea, pe „fir conductor” de rigoare istoriografică, și nu doar simulativ, „bilanțier”, asupra istoricilor și scrierilor publicate de aceștia atunci când „Sămănătorul” și-a urmat iorghiana „brazdă”. O necesar succintă, aici, trecere în revistă, pe direcționalul unor *note de lectură*, a ceea ce a scris, în articole și *cronici*, Iorga, despre *istorie și istorici*, la „Sămănătorul”, și-ar putea avea rostuirea de „demers în sine”, însă și ca măcar incitare, dacă nu chiar provocare a unuia inexorabil, mai întins ori de natură a fi atotcuprinzător de *implicațiile istoriografice* sub numele celui de care s-a legat și a înflorit „curentul” mai larg spus *cultural*, după însăși menirea menționatei reviste și atributul ce „i s-a lipit aceluia”. S-ar putea demonstra, astfel, că, la „Sămănătorul”, Iorga a dus nu doar *O luptă literară*, cum el însuși a preferat să dea publicistic de înțeles, la condiția de volume reunite de *articole și cronici* „date acolo”, ci și una, chiar acerbă, *istoriografică*. O anumită înlesnire „tehnică”, a demonstrației se datorează, fără îndoială, reușitei frumoase a ediției a doua, îngrijită de Valeriu și Sanda Râpeanu, a celor două volume ale lui Iorga intitulate *O luptă literară*, considerabil completate prin îndeosebi *cronici* neincluse de ediția dintâi, girată de autor, și notificarea paginațiilor numerelor de revistă, orientative sau coroboratorii nu puținora dintre notele infrapaginale comentariului de față.

De cum a fost „solicitat”, în 1903, de cei din redacția „primară” a „Sămănătorului”, și „a primit să dea” respectivei reviste „materiale”, Iorga „s-a pus pe scris” editoriale sau articole „programatice” care i-au asigurat „un propriu renume, al lui”, din perspectiva îndeosebi a criticii și istoriei literare, mai larg spus, a unei ample „mișcări culturale” însuflețitoare de „mesianism național”. Nu a fost însă cum ca „istoricul din el” să nu-și aibă *cuvântul*, și încă unul „de autoritate în domeniul cunoașterii trecutului românesc”. Întâi, la revistă, obligațiile „de literar” l-au îndrumat spre *Dări de seamă*⁴⁵, cu „îndatorată onorare” înspre volumul lui Ilarie Chendi, „*Preludii*”. *Articole și cercetări literare* (București, 1903). Concomitent, și-a rezervat însă și *Cronica săptămânală*⁴⁶, devenită, ca intitulare, doar *Cronică*, „deschisă” spre mai „orice” era de interes *cultural*, implicit, dar îndeosebi „pe placul lui”, *istoriografic*, și încercată, poate

⁴⁵ An. II, nr. 20, 18 mai 1903, p. 316; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 10 și urm.

⁴⁶ An. II, nr. 18, 4 mai 1903, p. 287; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 7 și urm.

întru preîntâmpinarea vreunei „obiecții” din partea „literarilor și culturalilor”, și sub titlul de *Cronică bibliografică*⁴⁷, încât să se refere „scurt și critic” asupra unor publicații, precum volumul I al „minunatei lucrări” inițiate de Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche. 1508-1830* (București, 1903), volum acoperitor de anii 1508-1716 și unde „se descriu și se studiază toate produsele teascurilor ce au lucrat [prin acei ani] la noi”.

Un articol, între *cronici* și sub formă de elogiu funebru adus lui *Anghel Demetrescu*⁴⁸, revela o anumită „tehnică” prin care Iorga „trata” cazuri de „cărturari și cărți”; întâi „portretiza cărturarul”, precum în cazul lui Anghel Demetrescu,

[...] un uriaș cu înfățișarea energetică și ochii strălucitori de bunătate, convorbitor puternic, variat, adânc adeseori și de cele mai multe ori original, ales în cuvintele ce întrebuița și în felul cum ele i se orânduiau în graiul elocvent [...], ca de om cu o largă și solidă cultură clasică, înțelegător de latinește și grecește, cum nu se întâmplă adesea, degustător fin al vechii literaturi de cumpătare, măsură și înalt meșteșug în formă, apreciator călduros al unor literaturi moderne pe atât de frumoase și de bogate, pe cât de morale, înălțătoare de suflet;

apoi, „încercări” de viață personală și mai ales de carieră profesională, cu definite abilități ori calități, aceasta din urmă, și care, la Anghel Demetrescu, multe de notorietate fiind, au dat motiv să fie „amar” resimțită de el „nedreptatea” ce i s-a făcut când „îl concurase”, în 1881, pe Gr. Tocilescu, pentru Catedra universitară de Istoria Antică, încât, de-ar fi reușit „acolo”, să i se fi netezit și „calea” spre Academie, după „cutuma vremii”; „încercat” de sentimentul și faptul unei atare „nedreptăți”, același Demetrescu și-a luat revanșa prin a supune unei severe recenzii, sub chip „de foileton” și titlu de *Știință de contrabandă*, în „România liberă” din octombrie 1881, cartea lui Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, „voluminoasă operă de erudiție”, însă grav viciată „de plagiat stângaci, naiv, grosolan”; în „învingerea” de Demetrescu a „aspectului de operă-piedestal” al cărții pe care Tocilescu și-a bazat considerabil „cariera [...], supt conducerea supremă a d-lui Hasdeu”, Iorga „gusta” amendarea „școlii vechi” de istorie și literatură, unde-și avea „locul”, cum tot el reitera prin *cronici* de la „Sămănătorul”, și A. D. Xenopol, „onorat” și acesta „cu o recenzie” de Demetrescu, din „Convorbiri literare”⁴⁹, asupra monografiei *Domniei lui Cuza-Vodă*; în fine, conform „tehnicii” sale de „a trata” personalități și opere, Iorga, „semnalând” că A. Demetrescu, „desăvârșitul cunoscător al trecutului clasic, omul de gust și stilistul, nu era un luptător [...] până la capăt”, și-a „îndrituit” relevarea concluzivă a „învățăturii” ori „moralei” date de cazul respectivului cărturar, „funebru-elogiat”, sub chip de „catiheză” pentru istoricul sau scriitorul hărăzit „peste oameni și vremi” să fie „învingător”:

⁴⁷ An. II, nr. 22, 1 iunie 1903, p. 351 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 11-13.

⁴⁸ An. II, nr. 31, 3 august 1903, p. 483-486 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 20-22.

⁴⁹ An. XXXVII, nr. 7, iulie 1903, p. 650-659.

Împrejurările exterioare nu hotărăsc toată activitatea unui scriitor, mai ales a unui învățat, și acesta se preocupă foarte puțin de câți cetesc și întrebuințează [momentan] adevărul pe care l-a fixat, poate și într-o formă frumoasă, pentru a răspunde unei necesități superioare a sufletului său, pentru a *mărturisi*. Ceea ce decide nu sunt nici puterile intelectuale [în sine], care se pot pierde în lecturi, în convorbiri, în petreceri sau în reverii singuratece și desprețuitoare. Varga de oțel, puterea neînvinsă e alta: e mărgăritarul moral din adâncul tainic al sufletului, în care luminează sclipirile idealului. Dacă nestemata se află acolo, ce-ți pasă, în largul avânt al aripilor deschise pentru un drum lung cât viața, de cei de jos, de cei din cale, asupra cărora treci, tot mai sus și mai departe.

Iorga se închipuia pe sine, așadar, „hyperionic”, „în largu-i avânt al aripilor deschise” spre culminația „drumului său lung”, de unde, „nepăsător”, nu însă și „rece”, obiectiv, să-și reverse către „cei de jos” potopu-i de „sentențe” vibrante pe cât de cunoașterea sa „de oameni și fapte de prin trecut și prezent”, socotit, acesta, atunci, la 1903, pe atât de subiectivitatea-i reflectantă de firea-i ome-nească tumultuoasă, izvoditoare de torente de impresive *cuvinte*, „de bine au de rău”, după „caz”. Cam numai „de bine” sunau *cuvintele* sale despre Anghel Demetrescu, personalitate, totuși, controversată „printre contemporani” și în posteritate. G. Călinescu, în *Istoria literaturii române de la origini...*, aprecia că „nu s-ar putea ști din ce motive unii [dintre acei] contemporani au luat în seamă pe Anghel Demetrescu”, om cu doar studii liceale și „o plimbare de bursier prin Germania”, de unde și veleitățile sale de erudit, anevoie însă ascunzătoare de labilitatea „judecăților... de cretin”, pronunțate de el și asupra lui Eminescu⁵⁰. Încercări de reabilitare mai curând eseistic-literară decât istoriografică a lui Anghel Demetrescu s-au înregistrat, cu timpul, prin ediții de scrieri ale sale, îngrijite de Ovidiu Papadima⁵¹ și, mai nou, de Alexandru Dobrescu⁵², ultimul menționat fructificându-și una dintre „anchetele” pe care le-a întreprins asupra diverselor „controverse”, chiar tare ținând de trecutul literaturii române, făcând ceva dreptate întru considerarea și *pozitivă* a personalității și operei respectivului „literat de *Belle Epoque*”, gest ce și l-a plasat și sub autoritatea unui verdict pronunțat de Tudor Vianu: „Mai cu seamă în latura portretelor fizice și morale, aflăm, sub pana lui Anghel Demetrescu, reușitele sale scriitoricești cele mai importante”. Era un verdict consonant *cuvintelor* lui Iorga din „Sămănătorul”, de la 1903, închinat „uriașului om” trecut, atunci, „în veșnicie”. Un plus, în acele *cuvinte*, era de vibrantă subiectivitate a lui Iorga, și nu fiindcă acesta le-a scris prin necesară consimțire de moment a maximei „despre cei morți numai de bine”, ci pentru că-i porniră din cea mai sensibilă coardă a firii sale de *om și*

⁵⁰ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a revăzută și adăugită, cu prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1982, p. 542 și urm.

⁵¹ Anghel Demetrescu, *Opere*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1937.

⁵² Idem, *Scrieri istorice și literare*, ediție îngrijită, lămurire, note și comentarii de Alexandru Dobrescu, București, Editura Academiei Române, 2007.

cărturar, ca parcă spre a-și imola *sinele propriu*, cu „bune și rele”, după caz, „chipului” pe care, astfel, îl reînsuflețea. Era ceea ce vedeau, la „Sămănătorul”, și articolele sale, semnificând, și ele, „cuvinte de eternă despărțire”, Ștefan Orășanu⁵³ și *O lacrimă pentru George Popovici*⁵⁴. În privința „rudei polemistului Nicolae Orășanu” și pe care l-a avut „drept bun și devotat prieten” nota că „niciodată în literatura noastră o boală grozavă și o moarte înainte de vreme n-au distrus mai mult”, cel trist evocat vădindu-se „un plin de talent critic și istoric”, iar „bucovineanului” ce-l făcuse să se simtă mult „îndatorat” față de el, i-a revelat „soarta crudă”, tăietoare, între altele, și de elanul tocmai dedicat „operei lui mari: *Istoria dreptului român*”.

Mult mai pline de „învățăminte” istoriografice au putut fi articole și *cronici* „date” de Iorga „Sămănătorului”, cu ascuțit spirit critic, dar și „păgubite” profesional de răbufnirile lui temperamentale implicante și de „nedrepte judecăți” pentru care i s-a și replicat de cei „vizați”, rezultând, din așa ceva, dezbateri, chiar dispute asupra unor *teme ori aspecte, detalii* ținând de „cunoașterea trecutului românesc”. Fără succes de „public cetitor în mai ales vechea capitală a Moldovei” i-a fost articolul *O carte despre Iași. Câteva observații și propuneri fără gând rău împotriva nimănui*⁵⁵. Acel „public, de acolo”, va fi fost neplăcut surprins nu atât de critica în sine pe care autorul articolului „sămănătorist” o aducea unei cărți despre „orașul unde fusese elev și student”, cât de tratamentul „prea de sus” și ultra sever aplicat „popularului” N. A. Bogdan, un soi de „culturnic local al acelor vremi” și de „plăcută amintire” ieșenilor de la 1904 și de peste mulți ani pentru „jovialele și cetitele” lui reviste „de tinerețe”, fie „Scrisori amuzante”, fie „Cabinetul de lectură”, mai și știindu-l că nu era „istoric titrat”, ci absolvent al Conservatorului de Muzică și Declamațiune din Iași, doar „pasionat și de istorie”. Deși știutor, fără îndoială, de toate acestea, Iorga a ridicat malițios înaintea „cetitorului” întrebarea ca „de mirare”, dându-i și răspunsul:

Cine e domnul N. A. Bogdan, pe care Primăria Iașului l-a învrednicit de înalta cinste de a strânge la un loc într-o formă plăcută ce se poate ști mai însemnat cu privire la Iași într-un volum menit să înfățișeze familiile regale, care veneau să viziteze orașul? – Colaborator al „Familiei” și al mai multor ziare vechi și nouă, domnul N. A. Bogdan a scris anecdote și povești, poezii și piese de teatru, care n-au prins. E un ieșean care cunoaște bine Iașul de acum și care-l iubește, desigur.

Apoi, cu deopotrivă spirit critic și subiectivitate întinsă, aceasta, până la carențe „de caracter”, observa insuficiența temeiurilor documentare și „pompoșenia” cărții despre Iași, întocmită de N. A. Bogdan „la comanda Primăriei”, ce-l „va fi bucurat foarte mult”:

⁵³ An. II, nr. 47, 23 noiembrie 1903; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 83-85.

⁵⁴ An. IV, nr. 30, 24 iulie 1905, p. 527-530; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 226-229.

⁵⁵ An. III, nr. 51, 19 decembrie 1904, p. 801-803; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 118-120.

Prietenii și cunoscuții i-au pus la îndemână vechi gravuri și tablouri, portrete și fotografii [...]; domnia sa, care uitase – cui nu i se întâmplă aceasta în România? – că nu e istoric, a luat înaintea sa un studiu al domnului [Gheorghe] Ghibănescu și a dat capitolul al II-lea [al cărții], a luat *Istoria Românilor* a domnului Xenopol și cărțile răposatului unchi al mamei mele, Manolachi Drăghici, și a dat capitolul al treilea; domnul C. Erbiceanu, cu *Istoria Mitropoliei Moldovei*, i-a dat capitolul al IV-lea, și un articol al lui [Al.] Papadopol-Calimach, capitolul al V-lea, și așa mai departe până la capitolele din urmă, unde ajutau statisticile din Arhiva Primăriei. Aceasta cât privește fondul, căci forma – stil de cancelarie și multe extrase, mai ales zadarnice –, forma e a domnului N. A. Bogdan. Și astfel autorul acestei cărți mari, frumoase și mult împodobite se va fi mirat la sfârșit ce lesne se poate face o carte, oricât de învățată, pe când suntem totuși câțiva în această țară cari ne mirăm la fiecare lucrare nouă de greutatea cu care ea, în fondul și forma ei, se smulge din sufletul nostru [...], domnul Gh. Ghibănescu [...], singurul (!) om care se mai ocupă sârguitor de studii istorice în Iași, stând și adunând de lungi ani de zile știre după știre, fără să se încumete a da încă o istorie a orașului, pe care nicio Primărie nu i-a cerut-o până acuma.

Cât despre „ce se cuprinde în această carte [...] frumos tipărită în format mare și bogat ilustrată, care poartă pe copertă [...] o pecete urâtă din anul 1834”, Iorga „aducea la cunoștința cetitorilor” revistei „Sămănătorul” că aveau de aflat,

[...] întâi, o descriere a Iașilor supt raportul climei și al așezării geografice și al locuitorilor; [...] apoi [...], cât de vechi e Iașul [...], ce s-a petrecut pe stradele lui înguste, între curțile mari cu case mici, pe vremea când orașul era „Scaun de domnie” [...], dezvoltarea Mitropoliei care s-a așezat în veacul al XVII-lea în Iași [...], prin câte focuri și prefaceri a trecut Curtea domnească [...], cele 48 de sfinte lăcașuri, biserici de zid, „așezămintele culturale, vechi și nouă” [...], expunerea artelor frumoase [...], pagini din călători cari au trecut pe aici [...] și au văzut drumuri prăfoase sau așternute cu tină, albe case pașnice, boieri fierbând în ifosul lor mai mult decât împărătesc și atâtea chipuri frumoase la ferestricile cu zăbrele; [...] în sfârșit, Iașii de astăzi, cu înșirarea primarilor – nume, biografii, portrete – și a „oamenilor de samă”, cari, binevoind a muri, s-au făcut vrednici de a fi lăudați și dați în stambă.

Era o prezentare a unui „cuprins” de carte în stilul proverbial al lui Iorga, de o impresivitate excepțională, și care, cu toate criticile aduse insuficienței temeiurilor ei documentare, cam lejer și *par benevolentiae* „procurate” de autor, mai curând incita decât prevenea interesul „cetitorilor”. Iar un atare paradox, fie el și doar aparent, însă frecvent regăsit prin *criticile* iorghiene, imprima acestora un plus de farmec față de inevitabilă descumpănire, la lectura lor. Cucerit, „cetitorul” putea trece lesne cu vederea peste „răutatea” cu care Iorga, în *critica* făcută cărții lui N. A. Bogdan, îl admonesta pe acesta și pentru că era „apropiat” de Xenopol, mai grav fiind de-ar fi fost de Tocilescu. Asiduitatea cu care autorul cărții *Orașul Iași...* colabora la „Arhiva”, unde *spiritus rector*, pe teme istorice îndeosebi, era Xenopol, nu a putut scăpa „vederii rele” a lui Iorga, într-un

timp când relațiile personale și academice dintre acesta și „fostu-i profesor ieșean” erau grav deteriorate. Cât despre „cetitor”, acelaia îi va fi fost de luat cu titlu de „divertisment cronicăresc” finala „judecată”, pretinsă de Iorga de la „Sămănătorul” ca „în toată dreptatea, fără supărarea nimănui”, și conform căreia „pompoasa” carte a lui N. A. Bogdan „n-aducea nimica nou decât ilustrațiile”, mai și costând mult „Iașul sărac”, într-un moment când banii cheltuiți „și spre a veșnici o vizită a regelui” s-ar fi convenit „facerii unei biblioteci publice”. Or, tocmai atare „judecată” pare să-l fi atins serios pe N. A. Bogdan în „mândria ce i-o clama publicul ieșean”, încât, îndrituit de așa ceva, să i se dezvăluie epistolar lui Iorga că l-a „surprins și întristat” critica făcută cărții sale „prin organul «Sămănătorul»”, cu „severitate excesivă” și nesocotirea „unei munci conștiințioase, onorabile și utile cel puțin”, pentru care s-ar fi așteptat „mai curând la o încurajare” din partea unui cărturar ce avea „amintiri plăcute” despre Iași, unde trăise și învățase⁵⁶. Și poate că „înmuiat sufletește”, fiindcă așa-i stătea în fire după „ieșiri” critice severe, a primit bine „scrisoarea de lămurire a autorului cărții despre Iași”, N. A. Bogdan, care, spre deosebire „de alții”, criticați la „Sămănătorul”, nu s-a mâniat într-atât încât „să-și ofere colaborația sa vreunui Tocilescu bucureștean sau [I.] Găvănescul ieșean”, motiv, de aceea, să-i aprecieze „cuvintele frumoase și sentimentul respectabil” celui ce, după cum mărturisea, „strânsese la un loc [...] și a fixat pe hârtie sute de chipuri și forme [sortite] să dispară zilnic din ochii și mintea noastră”, deodată cu „via amintire a capitalei domnești a Moldovei”, dragă și regelui Carol I. Și-i va fi fost ca de „benefică încurajare” iorghiana „apreciere” dintr-o *Cronică* de la „Sămănătorul”⁵⁷ unui N. A. Bogdan ce avea „să-și îmbogățească” principala sa carte, sub nou titlu, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială ilustrată* (ediția a doua, Iași, 1913).

Un contencios istoriografic tensionat, poate regretabil, și pe termen lung, între Iorga și Ioan Sârbu, a fost consecința unei *Cronici* a primului menționat din revista devenită cu prevalență „a sa”⁵⁸ asupra volumului întâi al cărții celui de-al doilea, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul domnul Țării Românești: răzmișerile și politica lui din afară, dimpreună cu întâmplările atingătoare din țările vecine* (vol. I, București, 1905; vol. II, cu an de apariție 1907). Scânteia ce i-a aprins mirarea, poate chiar mânia, lui Iorga, ca, mai înainte, în cazul sus-notatei cărți a lui N. A. Bogdan, a fost premiera, altfel spus, înalta apreciere de Academie, de noua dată cu premiul „Năsturel-Herescu” pentru primul volum al *Istoriei lui Mihai Vodă Viteazul...*, de „un bănățean”, Ioan Sârbu, căruia directorul de la „Sămănătorul” îi amintea „toate îndatoririle” ce i le „adusesese”, făcându-i „cunoscută” și „neconținut laudându-i” *Mateiu-Vodă Băsărabas – auswärtige Beziehungen, 1632-1654* (Leipzig, 1899), mai și fiindu-i „adeseori oaspete”,

⁵⁶ *Scrisori către N. Iorga*, ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, II, București, Editura Minerva, 1979, p. 45 (N. A. Bogdan către Iorga, Iași, 29 noiembrie 1904).

⁵⁷ An. III, nr. 49, 5 decembrie 1904, p. 783 și urm.

⁵⁸ An. IV, nr. 16, 17 aprilie 1905, p. 259 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 202 și urm.

spre „a-i împărtăși păreri ori sentimente”; îi imputa, aceluiași, spre „nerecunoștința” trădată prin felul de a-și fi „acoperit, în prefața și notele cărții sale”, pe „binefăcătorul său”, cu „acea batjocură care se aruncă numai proștilor și necinstiților”; și i-o imputa taman celui căruia ar fi fost „bucuros să-i poată acorda Catedra de Istorie Universală de la Iași”, „uituc” de timpul când „a stat înaintea [făcătorului său de bine] cu ochii plecați la pământ, îngăimând cuvinte despre [propria-i] nevrednicie” și vărsând „lacrimi de căință” ori de câte ori se vedea „muștrat pentru începutul purtărilor lui de astăzi”, adică din 1905; observa, totuși, „nepărtinitor” despre *Istoria lui Vodă Viteazul...* că:

[...] e scrisă în românește, are un erou strălucit și vrea să-i trateze toată activitatea; [...] trei scăderi ies din aceste condiții, [autorul] nu cunoaște deloc limba literară, n-are *deloc* talentul de a povesti, de a da icoane, de a înfățișa oameni [...], e un erudit, un om învățat și muncitor, foarte cinstit în urmărirea și cercetarea faptelor – dar atât;

[...] [totuși] eruditul e și un om cuminte și un om de viitor [...], alegând subiecte mici, învățând limba [chiar și] de la cei pe care-i batjocorește, păstrând cuviința pe care o datorește și publicului și proporțiilor sale, ținându-se pe calea morală dreaptă, departe de insultă și departe de lingușire [...], putând da lucrări foarte folositoare, care-i pot asigura stima tuturor, un loc în învățământ și – mai știi? – un loc de membru corespondent în Academie;

dar și că toate acestea, lui Ioan Sârbu, nu-i prea scuzau „nerecunoștința” aducătoare de „sufletească durere” și mânie „binefăcătorului” Iorga, nevoit să jure asupra aceluia: „decât să-i întind mâna, mai curând mi-aș tăia-o din umăr!”.

Din ceea ce Iorga a imputat lui Ioan Sârbu și a observat asupra cărții acestuia premiate de Academie se va fi putut înțelege de „cetitorii” revistei „Sămănătorul” că „ilustrul cărturar” acuza, în esență, pe „bănățeanul profesor de doar Seminar” și aspirant la Catedra universitară până când, „descurajat de nereușita întru așa ceva”, să îmbrățișeze preoția la Rudăria natală, de „uzurparea” calității sale de „cel mai învrednicit” cunoscător al domniei lui Mihai Viteazul, cu studii monografice și publicații documentare despre respectivul „domn și vremea lui”. Iorga încă ducea și cu A. D. Xenopol o dispută aprinsă, pentru a-și adjuceca acea calitate, „pe tot tema Mihai Viteazul”. În relațiile sale personale și profesionale cu „bănățeanul”, lucrurile stăteau însă ceva mai complicat. Acela, deși cu aproape șase ani mai mare, a fost cel care a căutat, din „calcul de carieră”, și nu numai, să-i câștige „prețuirea”. În anul 1899, printr-o scrisoare din Viena și, de crezut, spre a-i capta „aprecierea” cărții *Mateiu-Vodă Băsărabas...*, Ioan Sârbu i se arăta „încântat de fraza limpede, curgătoare”, de „cele 3 conferințe de la Ateneu”, de „*Memoriile* citite la Academie”, de „cusătura măiastră a mândrelor documente dezvoltate”; într-un cuvânt, „robit de toată ființa” omului și învățatului Iorga⁵⁹. Iar

⁵⁹ Barbu Theodorescu, *N. Iorga 1871-1940*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, Editura Militară, 1976, p. 29.

acesta a „bine-apreciat” acea carte a „bănățeanului”⁶⁰ pe care-l „vedea”, printre „apropiați”, ca fiind „cel mai sfios”⁶¹ și-i manifesta „bunăvoință” față de preocupările de „a întocmi” una și despre Mihai Viteazul. Din Rudăria și dată de 6/19 august 1902, Sârbu „îi scria că fusese prin București, „la tipografia Socec, în presara plecării, să ceară coalele *Mihaiului*” ce destinatarul scrisorii se aștepta „să-i apară de acolo” și de unde expeditorul ei „s-a întors cu buzele umflate”, încât, descumpănit ori poate doar simulând a se fi simțit astfel, să se întrebe:

Ce să fac? Dacă am avut nenorocirea să caut și eu urmele titanului, trebuie să încep a măzgăli acum în urmele duor titani, a celui cu faptele și a celui cu scrisul... pentru a nu isprăvi poate niciodată, și desigur pentru a nu isprăvi bine⁶².

Și-a exprimat „încântarea și devotamentul” când „prestimatul domn profesor” i-a solicitat „colaborația de 5 pagini de tipar” pentru „un volum de articole” care, în februarie 1903, va fi fost cel de *Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea celor șaptezeci de ani*⁶³. „A rămas încremenit”, cum, cu greu ascunsă ipocrizie, poate perfidie, i se destăinuia aceluiși „prea stimat domn profesor”, când i-a fost dat să-i citească „șirele” dintr-o „muștrătoare” scrisoare despre „notele din subsolul articolului” cuprins de volumul *Prinos lui D. A. Sturdza...* și reluate mai abitir prin *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul...*, pe care, „cu sânge” propriu, nu și le considera „deloc vătămătoare”, fiindcă și-a făcut „simpla datorie, ce se urmează în toată lumea, de a îndrepta o greșală, fie cât de mică”, chiar și unui „mare cărturar”, după „învățătura” de la Ranke, și anterior invocată epistolar: „Sinteza fermecătoare a *Istoriei universale* nu poate fi citită cu spor și gust decât de cei ce și-au adunat cunoștințele materialului de fapte petrecute dintr-alte zidiri istorice, în cari se văd cărămizile cum sunt așezate una peste alta”; sub mărturisirea „nefericirii” de a se fi apucat „de un studiu făcut” și de „prestimatul” respondent la „șirele-i muștrătoare”, îi exprima acestuia credința „că nu e deloc o crimă a te amorea în același personaj istoric în care s-a amoretat și altul”⁶⁴.

Înainte de a se fi „văzut”, la Iorga, „erori păgubitoare [...], din pricina temperamentului său”, în mai ales *Cronica* de zi 17 aprilie și an 1905, despre volumul I al *Istoriei lui Mihai Vodă Viteazul...* și „persoana” lui Ioan Sârbu, „erori” mai curând invocate decât explicitate de Ștefan Ștefănescu, în *cuvântul* prefațator pentru ediția a doua a respectivei monografii (București, 1976), și

⁶⁰ N. Iorga, *Corespondență*, vol. III, p. 210 și urm. (Iorga către I. Sârbu, Viena, 5 octombrie 1901).

⁶¹ *Scrisori către N. Iorga*, ed. cit., II, p. 39 și urm. (Iorga către I. Bianu, 22 februarie 1903, cu redarea textului integral al respectivei scrisori într-o notă infrapaginată).

⁶² *Ibidem*, II, p. 266 și urm. (I. Sârbu către Iorga, Rudăria, 6/19 august 1902).

⁶³ *Ibidem*, p. 268 și urm. (aceiași către aceiași, 18 ianuarie și 14 februarie, 1903).

⁶⁴ *Ibidem*, II, p. 269 și urm. (I. Sârbu către Iorga, 20 februarie 1903); v. și N. Iorga, *Corespondență*, vol. III, p. 211 și urm. (Iorga către I. Sârbu, 18 februarie 1903); v., pentru scrisorile lui I. Sârbu destinate lui N. Iorga, și I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. XII, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1940, p. 178-184.

cam nonșalant considerate de „alți specialiști”⁶⁵, s-ar fi convenit a nu se trece „prea repede” peste motivele „speciale” date scriptic de autorul „aceleia” înverșunării „cronicarului” de la „Sămănătorul”; întâi, prin a sesiza că Iorga „a tipărit de mai multe ori” documente relative și la Mihai Viteazul; apoi, că nu respecta explicațiile furnizate de Iorga însuși pentru „retipărire” de acele documente, implicite unor „corpusuri” ori „serii” mereu mai mari de publicații; de asemenea, că se referea ironic-aluziv la „un colaborator” al lui Iorga ce-i tradusese „cu erori” din ungu-rește documente, „colaborator” ce i l-a „dorit” să-i fie „pe atât de statornic, pe atât de modest”, fără a-i rosti numele, deși îl știa bine, „în fapt”, ca al Ecaterinei Iorga, soția „prestimatului domn profesor”; în fine, că la atare motive se mai adăuga și acela al referatului întocmit de nimeni altul decât Gr. Tocilescu pentru premiera, în 1905, de Academie, a *Istoriei lui Mihai Vodă Viteazul...*; iar de măcar bănuie avea să-i fie lui Iorga „încurajarea” lui Ioan Sârbu de același Tocilescu pentru „observația” din prefața volumului II al *Istoriei lui Mihai Vodă Viteazul...* (București, 1907, p. V) asupra *Cronicii* lui Iorga, cu data de 17 aprilie 1905, de la „Sămănătorul”:

Dar, părerea dumnealui n-a fost obiectivă. Pagina a fost scrisă câteva zile după premiera cărții. Și se știe, la locul cu pricina și de multă lume, cât de ciudă i-a fost domnului Iorga pentru această întâmplare, că-l criticasem puțin⁶⁶.

Cale „de împăcare” între Iorga și Ioan Sârbu n-a prea avut cum să fie, nici după 1918, când „parohul din Rudăria”, membru al Marelui Sfat Național de la Alba Iulia, se va fi „întrevăzut” cu „prestimatul domn profesor” în Parlamentul României Mari. La moartea „bănățeanului”, Iorga i-a mai apreciat bine cartea despre Matei Basarab, „dincolo de care fiind imposibil a se merge, ca atentă fixare a faptelor de toată ordinea”, nu însă și *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul...*,

[...] o lucrare prețioasă [...], după zeloase cercetări în arhivele vieneze [...]. Dar eruditul nu era un scriitor. Mai mult, îi lipsea cunoștința deplină a limbii literare și pretenția lui de a scrie „bănățenește” n-a putut fi luată în serios. Aceasta a împiedicat răspândirea scrierii, care trebuie socotită ca un indispensabil mijloc de control. Neajunsuri de caracter, porniri polemice care-i făceau mai mult rău lui decât presupușilor adversari, un fel de firească antipatie față de orice prietenie și solidaritate științifică au condamnat întâi la izolare pe om apoi i-au întrerupt și opera⁶⁷.

Și-a mai „amintit” cum, „în templul înțelepților”, la Academie, unde „mirosea greu, a pivniță veche și a locuință lacustră”, și primise marele premiu „o savantă, dar neînsuflețită și haotică istorie a lui Mihai Viteazul, pe care era incapabil de

⁶⁵ N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 431 și urm., nota ed.

⁶⁶ V. și *Scrisori către N. Iorga*, II, p. 267, nota ed.

⁶⁷ N. Iorga, *Ion Sârbu*, în idem, *Oameni cari au fost*, vol. III, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1936, p. 114 și urm.

a-l înțelege eroid Ion Sârbu, ciudat pedant bănățean, care te adula public, râzând șiret din ochii verzi de slav, și te pișca prin note [...]”⁶⁸.

Asupra publicațiilor documentare și notelor iorgiene pentru *Scurtă istorie...* și *Istoria lui Mihai Viteazul...*, precum și, implicit, cu privire la ceea ce „pișca” din acestea Ioan Sârbu în a sa *Istorie a lui Mihai Vodă Viteazul...*, s-au putut pronunța specialiști de certă probitate istoriografică⁶⁹. De special interes, pentru comentariul de față, ar fi exigențele istoriografice pe care Iorga și le impunea sieși, iar „altora”, precum în *cronicile* de la „Sămănătorul”, le pretindea, spre a cumpăni, fie și cu frecvență „marcă” de personală subiectivitate, dacă ceea ce scria unul sau altul dintre „aceia” era ceva demn de laudă ori se cuvenea severei critici; cea dintâi exigență era, firește, cea a bazelor documentare corespunzătoare fiecărei scrieri de istorie evaluată, sub însă câteodată prea subiectivă condiție a „cronicarului” Iorga de a i se fi „folosit”, cu prioritate, ceea ce el în documentaristică „a dat”; o imediat următoare exigență era a suficienței lecturi, „dovedită” bibliografic, încât tot Iorga să constate dacă i-au fost „urmate cuviincios” scrierile sale; o altă exigență era a demonstrării de autorul oricărei scrieri istorice a „școlii/muncii lui de erudiție”, însă nu ca suficientă prin ea însăși, ci alăturată, uneori „preferențial” subordonată de „cronicarul sămănătorist”, celei „a frumoasei scrieri în bună limbă română”; în fine, sub parcă năprasnic însemn de „ferit-a Sfântul!”, era exigența ca autorul scrierii semnalate ori evaluate de același „cronicar” să nu fie ori „să nu trădeze a fi” prea apropiat, îndrumat și încurajat, după caz, de Tocilescu sau Hasdeu, chiar de Xenopol. Iar dacă cele mai multe dintre exigențele menționate „veneau” din scrupuloasa metodologie a cercetării și scrierii istoriei, ultima învedera o cerbicoasă *luptă istoriografică*, nu doar *literară*, pe care Iorga o ducea și la „Sămănătorul”, unde, prin articole și *cronici*, se declara, câteodată, după propria-i spusă, „oțios”, de partea „școlii critice istorice”, învrednicită și de el, alături de D. Onciul și I. Bogdan, și adversar „de temut”, cum însuși se credea, al „vechii școli”, hasdean „romantică”, tocilescian – „slabă”, mai și „viciată”, iar xenopolian – „filosofică”/„teoretică”.

Din redacția „Sămănătorului”, Iorga „se arăta”, prin articole și *cronici*, ca principal, singurul, la rigoare, purtător de cuvânt al „școlii critice”, zisă și „nouă” sau pusă de el mai ales în seama unei „ligi de trei”, unde și-i alătura pe D. Onciul și I. Bogdan. Sonoritatea purtării sale de cuvânt a răzbătut înspre „cetitorii” revistei și dintr-un serial de articole, *Un dulce pedagog: d. I. Găvănescul, Pentru dreptate și cuviință – Înfruntări d-lui I. Găvănescul*, cu *Urmare*, și o *Cronică*⁷⁰, reprezentând partea sa într-o aprigă polemică dusă cu „cineva care

⁶⁸ Idem, *O viață de om...*, p. 326.

⁶⁹ Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, III, *Studii cu privire la Mihai Viteazul 1593-1601*, București, Editura Albatros, 1997; P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, Fundația Regele Carol I, 1936; ediția a II-a, București, 2002.

⁷⁰ An. III, nr. 9, 13, 14, 29 februarie, 28 martie și 4 aprilie 1904, p. 129-133, 203-205 și 220-223; an. IV, nr. 9, 27 februarie 1905, p. 142-144; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 101-105, 117-119, 120-122 și 186-188.

[...] poate iscăli profesor de Universitate, director al Institutului pedagogic din Iași”, Ion Găvănescul, ce-i cucerise „prețuirea” când fusese biruitor de „concurs universitar”, ceva vreme înainte, cum avea să noteze memorialistic:

Din ziare [...] știam că la București se dă o mare bătălie pentru a doua Catedră de Filosofie [...]. Cu neplăcere am aflat că biruitorul a fost un necunoscut, un muntean care indispucea și prin numele său ortografiat după sistemul lui Pumnul, Ion Găvănescul. Nu cu multă prietenie i-am așteptat sosirea care a întârziat. Dar la vederea feței sănătoase cu ochii extraordinar de prietenoși, întinsă către noi, ca și cum, revărsându-ne sufletul său întreg, ar fi vrut să soarbă tot ce se cuprindea în al nostru, la ascultarea unei expuneri pline de viață [...], am pus jos armele și am urmărit, cucerit, un steag pe care era scris, dar în puternice colori de sentimentalitate proaspătă, activă, același crez de naționalism [...] ⁷¹.

Peste nu chiar puțini ani, în articolul de la 1904, *Un dulce pedagog...*, cu titlu sunând caragialeian parcă, Găvănescul i-a devenit țintă de atac într-o polemică întetită de „acela” printr-un articol din ieșeana „Cultura română”, unde, acuzându-l îndeosebi pe I. Bogdan pentru raportul defavorabil „manualului de istorie” atât „de metodic” întocmit spre binele studenților și prestigiul Institutului pedagogic, tot „acela” și-a permis și „o glumă rândășească” asupra „colegului, prietenului și cumnatului «slavonistului»”, că fiind prea lesne irascibil „de-l atinge cineva... la Bogdan”. Atât i-a trebuit lui Iorga, la „Sămănătorul”, ca să-și îndrepte jupiterian tunetul năprasnic spre „rândășul” Găvănescul, care „întrebuința arme de calomnie și insultă, învelite de altfel în sentimentale panglici de pedagogie nevinovată”, și i se cuvenea, de aceea, să fie „redus la tăcere” și să-i fie „îngropată” gazeta de „adversar viclean”, din Iași, „Cultura română”. Și-a făcut din lovitura de tunet înspre autorul unei „vagi” *Istorie a pedagogiei*, I. Găvănescul, *datoria* de a cuvânta autoritar în numele „direcției critice”, încât „acela și alții” să fie de-a dreptul năucii:

[I.] Bogdan reprezintă un curent, precum îl reprezintă și eu, și tot mai mulți pe fiecare zi, un curent spre muncă și măsură. Curentul acesta era atacat de Găvănescul, care ieșea înarmat din arsenalul [lui] Tocilescu, reprezentant al vechiului curent de exploatare științifică. *Datoria* mea era să apăr pe Bogdan [...]. Găvănescul mă întreabă cum împac eu condamnarea vechii direcții în istoriografia română cu legătura firească ce trebuie să fie între munca generațiilor ce se succedă; stă la îndoială dacă părerile istorice de azi sunt mai bune decât cele de ieri și, în sfârșit, dă cu gândul că și părerile de azi vor fi învechite mâne, istoria fiind „o știință de fapte”. Răspund: înainte de V. A. Urechia, înainte de Hasdeu, Xenopol, Tocilescu, a fost excelenta școală a unor Bălcescu, Papiu Ilarian, chiar Laurian, om cu teorii false, dar cinstite. Domnii de mai sus au adus firește câteva cunoștințe nouă, câteva fapte, multe fapte dacă voii. Dar istoria, *răzimată* numai pe fapte e o știință de interpretare și legătură a lor. Însă Tocilescu n-a legat deloc, Hasdeu a legat fantastic, Xenopol în chip neserios. Această școală a răspândit apoi moda ipotezelor goale și

⁷¹ N. Iorga, *O viață de om...*, p. 145 și urm.

vorbelor goale, și a fost astfel un regres. Prin Tocilescu, ea a întronat plagiatul și a răspândit [prost] obiceiul exploatației științifice. Găvănescul n-are nicio chemare să puie la îndoială caracterul solid al soluțiilor noastre; nu știe istoria românilor și nu-și dă osteneala să o învețe; în *Istoria pedagogiei* nu s-a priceput măcar să deschidă *Istoria literaturii* [religioase a românilor până la 1688], pe care am tipărit-o dăunăzi, ci a recurs la compilații nesorioase sau la iluziile imaginației sale.

Celui ce „se închipuia” și-l ironiza ca fiind „candid filosof, obiectiv totdeauna și fără gânduri ticăloase”, Iorga „îi amintea”, *Pentru dreptate și credință*, „de sara în care judeca după cuviință activitatea filosofică a lui Xenopol [...], de aprobarea desăvârșită pe care o dădea planurilor de prefacere [culturală] prin luptă dreaptă, când stătea, lângă poetul Vlahuță, în odăița cu rafturi de lemn cioplit, abia văpsite”; îl mai și soma că „de-ar uita” toate acestea „și-altele”, i-ar putea fi dovedite, încât „să-i fie rușine”. Căuta să-i fie „candidului filosof” de specială reținere „deosebiriile dintre școala istorică veche și cea nouă”, cu I. Bogdan, ultima invocată, care „a dat țerii cunoștința vechilor ei cronici și a scris o sumă de cărți istorice de o importanță hotărâtoare”, stând „neclintit” valoric în fața „aserțiunilor unui Tocilescu” și „injuriiilor”, precum cele ce i le aducea Găvănescul, „prieteni” al lui Xenopol. Credea Iorga că era deplin convingătoare prezentarea succintă, în pasajul de text sus-citat, din articolul *Un dulce pedagog...*, a „deosebirilor” dintre cele două „școli istorice”. Și era îndreptățit să creadă așa ceva, fiindcă, la fie și o simplă comparație, acea „prezentare de deosebiri” ar putea să apară celor, desigur, „avizați în chestiune”, ca mai tranșant lămuritoare decât cea făcând obiectul, sub titlu de *Două concepții istorice, Discursului iorghian de recepție la Academia Română*. De „anumită” sesizare, pentru tot cei „avizați”, era „întâmplarea” că Iorga, în acel *discurs*, nu avea să-l mai nominalizeze pe Xenopol, alături de Hasdeu și Tocilescu, printre „reprezentanții vechii concepții de la noi”. Între motivele care l-au condus pe Iorga spre acea „întâmplare”, cel întâi de considerat ar fi că „fostu-i profesor de la Iași” a angajat *Răspunsul*, sub Cupola Academiei, la *Discursul său de recepție „acolo”*. Un al doilea motiv a putut fi, pe lângă cel cumva și de „rațiune tactică” întru preîntâmpinarea de Iorga a vreunei reactivități amendante a „respondentului” față de respectivul *Discurs*, și atenta „luare-aminte” de tocmai *primitul la Academie* despre impresionantul ecou istoriografic internațional avut de cartea lui Xenopol *La théorie de l'histoire* (Paris, 1908). Iar de la „inima-i bună, în definitiv”, nu-i putea trece lui Iorga „simțirea încă vie” a gestului „profesorului său”, din ianuarie 1909, de la festivitatea semicentenarului Unirii Principatelor, organizată de Universitatea Iași, când, „spre împăcare”, i-a întins, el, întâi, mâna. Așa ceva, însă, nu a presupus și „lăsarea deoparte” de Iorga a *luptei sale istoriografice* contra „vechii școli”, *luptă* cu specială rostuire și în activitatea ce o desfășurase prin anii 1903-1906 la „Sămănătorul”.

Pentru cei care-i știau *opiniile sincere și pernicioase* sau *cuvintele adevărate*, din anii 1900-1903, despre „călăreții de nouri, pașoptiștii”, putea fi surprinzătoare, dacă nu chiar contrariantă „aprecierea” lui Iorga, strecurată în polemica

sa cu Găvănescul, că „școala” Bălcescu, Papiu Ilarian, Laurian, fără menționare și de Kogălniceanu, ar fi fost „excelentă, înainte de V. A. Urechia, înainte de Hasdeu, Xenopol, Tocilescu”. O atare „apreciere” i-a și fost observată critic de Găvănescul, contrapunându-i „ideea succesiunii natural progresive a generațiilor de istorici”, atât timp cât asupra „fenomenului” nu intervine abuziv și denaturant „vreo ideologie sau politică”, ceea ce, pentru România ultimei părți de secol XIX și a începutului de cel următor, „nu se vedea”. Iar fiindcă n-a prea avut cum să replice direct sau explicit unei „idei admise de toată lumea”, Iorga, folosindu-se de „ofensele” aduse lui de Găvănescul, precum că „ar recurge la șiretlic de discuție”, ar revărsa „injurii” asupra literaturii franceze și ar servi „un singur fel de cetit în românește – documentele”, i-a întors pe fir de *înfruntări* și cu plus de vituperanță „dulcelui pedagog” calificative defăimătoare *ad personam*, făcându-l „necinstit”, „injurios”, „păcătuitor” prin „a tăgădui și a inventa”, „ticălos”, „hazliu și gădilicios”. Cu mai atent gând la „cetitorii săi”, ce s-or fi așteptând să fie „lămurii” în privința „afirmației” despre „școala istorică pașoptistă”, ca „excelentă”, înainte de cea exponențiată „păgubos”, după subiectiva-i „părere”, chiar și de Xenopol, Iorga putea să-și urmeze întreaga-i latitudine de redactor al „Sămănătorului” și, totodată, de reputat cărturar spre a-și expune succint ori măcar invoca „programul” de conectare nu doar a literaturii, ci și a istoriei la „ampla mișcare de renovare culturală a neamului românesc”, tocmai sensibil provocată, cum *credea* el, de ieșenele reviste „Cultura română” și „Arhiva...”. S-ar fi putut folosi de „ocazie” pentru a se arăta convingător, precum în *Istoria literaturii române... de la 1821 înainte*, la care tocmai „lucra”, că „școala” Bălcescu, Papiu Ilarian, Laurian și, de nu i-ar fi scăpat „vederii”, Kogălniceanu, o socotea drept una „excelentă” nu prin gradul ei de cunoaștere istorică, ci „sub chip de încă frumoasă scriitură”, nealterată grav de „influențele străine”.

În articole și *cronici* de la „Sămănătorul” reușea uneori să imprime mai multă culoare „de timp și loc” comentariului/notelor despre scriitori și cărți sau personalități istorice decât deja făcea și încă avea să facă prin studii, monografiile ori sinteze. Trăda, e drept, „slăbiciune” în tratarea/„privirea” aproape constant admirativă a „scriitorilor și scrierilor” din anii 1821-1860, „așezați pe epoci”, sub nume, întâi de Asachi și Heliade, apoi de Kogălniceanu. Cuvinte de o rară impresivitate, cu alese „țâieturi” interpretative, le dedica unor înaltpreasfințiți părinți și luminoși cărturari, în articolele *Andrei Șaguna*⁷² și *O icoană curată: Mitropolitul Veniamin Costachi*⁷³. Lui Andrei Șaguna, „fiu de români macedoneni, nepot de negustori din Pesta” și care și-a început „cârmuirea ardeleană” pe timpul Revoluției de la 1848-1849, însă fără să-și afle, de chiar atunci, „înțelegerea adevărată a rolului său”, i-a conturat efigia de „cel dintâi Mitropolit românesc” al „neuniților cu Roma, de peste munți”, conform Statutului Organic

⁷² An. II, nr. 50, 14 decembrie 1903, p. 787-789; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 88-90.

⁷³ An. III, nr. 40, 3 octombrie 1904, p. 640 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 161-164.

„de alcătuire a noii Mitropolii”, în Sibiul anului 1864, când se tocmai împlinea și deceniul ridicării și episcopiei uniților, sub Alexandru Sterca-Șuluțiu, întru rang mitropolitan, cu blăjeană rezidență. Valoarea cărților ori a scrierilor lui Șaguna o considera printr-o sugestivă comparație cu cele ale „canonicului” Timotei Cipariu:

Dar cărțile [lui Andrei Șaguna] n-au o valoare durabilă [...]. Când îl pune cineva alături de Timoteu Cipariu, canonicul din Blaj, gramatic și istoric, deschizător de cale în studiul limbii românești, spirit neobișnuit de bine hrănit prin cunoașterea întregii literaturi, nouă și vechi, sacre și profane, minte originală și îndrăzneată – înțelege răpede că temeiul vieții și al faimei acestuia om [Șaguna] trebuie căutat aiurea. Scrierile lui Șaguna au fost mai ales pentru întâia învățătură a celor mulți și reprezintă, venind de la înălțimea sa, mai mult un puternic îndemn decât un monument, [încât] puține nume sunt așa de populare în Ardealul românesc ca al lui [...].

Se confirma, așadar, la Iorga, iscusința comparației și spiritul critic evaluativ, în articolul *Andrei Șaguna*. Pe când, spre a înfățișa *O icoană curată: Mitropolitul Veniamin...*, a pus în deosebi suflet, încât, în vibrațiile acestuia, „să învie”, după propria-i „viziune” istorică, adeseori mărturisită, „chipul”, și el însuși flețit, și nu ca „de mort”, al celui care, prin „Iașii lui Mihai Sturdza Voevod”, unde „trăiau”, alături de „tembeli și zvăpăiați, atâția oameni cu frumos caracter și cu multă râvnă pentru cele bune, atâția bătrâni cumiști și atâția tineri gata de multe jertfe”, era „socotit”, atât de „boierul de modă veche” sau de „studentul din Paris”, cât și de „creștinul drept credincios” ori de „evreu chiar”, „omul cel mai bun al Moldovei”. Plin „de suflet” și „știutor de oameni și vremi trecute”, Iorga *cuvânta* despre Veniamin Costachi, *cu prilejul pomenirii sale* în al șazizecilea an de când Mitropolitul „descăunat” de „mânia” lui Sturdza-Vodă „trecuse la cele veșnice”, că, „după bună învățătură”, desigur,

[...] ceremoniile nu învie morții, dar ele scot din colțul lor de nemurire, unde arde înaintea lor numai lumina săracă a recunoașterii din partea celor puțini, chipurile mari ale trecutului și le aduc, în lumina făcliilor de pomenire, înaintea atâtor cari până atunci sau nu știau nimic despre acei oameni sau îi uitaseră.

Mai *cuvânta* și că s-a bine-întâmplat, cu mirifică semnificație, *pomenirea* Mitropolitului Veniamin „în anul închinat lui Ștefan cel Mare”. Cât despre „păstoria” și scrierile „pomenitului” Mitropolit, a căutat să se pronunțe, evaluativ, printr-o de asemenea comparație cu „prestațiile” înalților prelați ardeleni, deosebit de percutantă întru revelarea *adevărului istoric*:

El [Veniamin] n-a fost, ca unii episcopi și mitropoliți ardeleni, o întrupare a neamului nostru, în nevoile și speranțele lui, și n-a luptat în rândurile mirenilor sau în fruntea lor pentru învierea și neatârarea țerii și poporului său. N-a fost un om al războiului care cucerește și mântuie, și dușmanii noștri nu s-au temut înaintea lui. Scaunul său de arhieru n-a ajuns un înlocuitor al vechilor tronuri mândre din vremea vitează. Energia, hotărârea, ca și asprimea ostașului au fost

străine de dânsul. Nici scrierile lui, multe, foarte multe tălmăcirii [...], n-au însemnătate literară. Oricât ai vrea, nu vei putea găsi o mare pagină caldă, clară, nemuritoare, lamură veșnică a sufletului său bun și curat, pe care s-o torni în bronz, scriindu-i dedesupt numele ca pe soclul unei statui. Ca și purtarea sa și firea sa întregă, scrisul harnicului tălmăcitor era smerit și sfios. Tablele legii pentru vreme nouă nu le putea da el [...]. El găsisese o mișcare spre tălmăcirea întregă, de iznoavă, pe o limbă „nouă”, mai bună, a tuturor cărților bisericești. Paisie o începuse, și nemțenii [...] lucrau necurmat pentru acest scop [...]. În același timp, după modele din Ardeal și Rusia, el făcea, la 1803, Seminarul în mănăstirea Socolei. Dar Veniamin nu căpătă desăvârșirea sufletului său decât după 1821, când cuvântul „patrie” suna pretutindeni ca o muștrare și un îndemn. Atunci întâi el sfârșea păreții înguști ai cugetării călugărești și răsufle aerul limpede al întinderilor largi deschise înaintea lui. „Părintele Veniamin” se făcu „patriot”, și așa rămase până la sfârșitul zilelor sale.

În asemenea *cuvinte*, Iorga „a turnat” statuia personalității lui Veniamin Costache cu trăsături mai puternice decât cele răzbătând din paginile rezervate mitropolitului cărturar prin *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*⁷⁴, pagini unde „însemnătatea covârșitoare” a Sfântului Moldovei apărea ca fiind aceea de a fi „reunit cele două curente”, până la el „separate”: „curentul de cultură de la Mitropolie și curentul de cultură de la Neamț”⁷⁵. Forța portretistică pe „fundal de epocă istorică” și-a etalat-o, tot mai convingător sau „plastic” decât prin monografiile ori sinteze, și în articolele menționabile, aici, cronologic și nu după ordinea volumelor de *O luptă literară*, articole precum: *Un utopist: August Treboniu Laurian*⁷⁶ și *Câteva rânduri „de dincoace” în amintirea lui Timotei Cipariu*⁷⁷. „Purtătorului de cele trei nume romane”, August Treboniu Laurian, venit, „pe urmele lui Gheorghe Lazăr, dincoace de munți”, și înfățișându-se drept „inginer, filosof și latinist, istoric, geograf și arheolog din Viena”, i-a recunoscut meritul de „îndrăzneț” pentru reforma școlară, deși cam luat de „visu-i de creare a unei Rome nouă cu acest material românesc”. În raza unui atare „vis” sau a chiar *utopiei*, i-a sesizat și amendat „pompoșenia” numelui și „netrebuința” cărților sub înseși „vremile lor”. Și a făcut așa ceva cu rară forță a succintei judecăți asupra celor menționate, în cuvinte de neobișnuită expresivitate:

August Treboniu Laurian? Pentru cine cunoaște trecutul de dăunăzi al literaturii [și istoriei] românești, aceste trei nume, curat, căutat, pompos latinești – o adevărată proclamație, ascunzând cine știe ce nume obișnuite prin satele de dincolo – cheamă în memorie cărți care nu se cetesc [...] sau care nu s-au întrebuițat niciodată de localnici sau de străini. *Tentamen criticum* [in originem derivationem

⁷⁴ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, ediția a II-a, îngrijită de Barbu Theodorescu, vol. II, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969, p. 321-331.

⁷⁵ V. idem, *O luptă literară*, ediția cit., vol. II, p. 425 și urm., nota ed.

⁷⁶ An. II, nr. 28, 13 iulie 1903, p. 433-435; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 18-20.

⁷⁷ An. IV, nr. 26, 26 iunie 1905, p. 441-443; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 182-185, și pentru *post-scriptum* din 3 iulie 1905.

et formam linguae romanae utraque Dacie vigentis vulgo Valachicae, Viena, 1840] – un îndrăzneț *tentamen*, o absurdă fantasmă de limbă, care avea drept scop să puie temelie unei nouă ortografii, unei nouă alegeri, unei curățiri a cuvintelor, care ar fi făcut din româneasca de la 1830 o limbă atât de adânc coruptă, vrednică fiică a limbii latine, cu care s-ar fi asemănat cu desăvârșire. Apoi *Istoria românilor* [Iași, 1851-1853], trei volume îndesate de nume, de date, de fapte, pornind de la leagănul lui Romul ca să se oprească numai la instalarea în România de la 1866, în secolul al douăzeci și șaptelea *ab urbe condita*, a principelui străin; operă ciudată, în care neamul nostru apare ca prelungirea firească a marelui popor roman [...]. *Dicționarul* [limbei române (I-II, București, 1871-1876, elaborat împreună cu I. C. Massim)], care era menit să fie îndreptarul limbei nouă [...], dicționarul de contrafaceri romane [...], cu cuvintele sucite, pe care nici nu le-a spus vreodată, nici nu era să le spuie o limbă românească [...]. *Harta Daciei* [București, 1868], splendid lucrată pentru școlile Daciei nouă, liberă între hotarele-i cu râuri late, cu șira muntoasă a Carpaților sprijinindu-o la mijloc [...], cu însă nume de astăzi scrise cu etimologii neînchipuite [...]; cărți moarte de mult sau cărți care n-au trăit niciodată [...] ale bătrânului [...] care a murit crezându-se învins de neînțelegerea timpului său.

Despre Timotei Cipariu, deși tot „latinizant”, sărbătorit, la 1905, „cu parastas, rugăciuni de pomenire”, în satul Pănade, „de unde a pornit spre școala din Blaj, spre munca de ani îndelungați în acest centru de cultură, spre o curată glorie în toate colțurile românimii care cugetă, copilul care era să fie canonicul metropolitan Cipariu”, Iorga a dat câteva *rânduri* diferite prin ton și culoare de *cuvintele* sus-citate și privindu-l pe August Treboniu Laurian. În diferența dintre „înfașurarea” personalității „canonicului Cipariu” și cea a „utopistului” Laurian, va fi contat, la Iorga, faptul că primul menționat și-a desfășurat activitatea aproape exclusiv „printre ai săi, dincolo de munți”, iar cel de-al doilea „și-a dus-o mai ales dincoace”, cu „sâng” avut și pentru „stricarea școalelor” de până spre 1880. A contat, cu certitudine, „întâmplarea” că, la „parastasul de pomenire” de la Pănade și în Catedrala din Blaj, despre Cipariu a cuvântat Augustin Bunea, și el „canonic [...], om foarte luminat, un patriot, un cleric de o credință tare, un istoric de frunte și un bun scriitor”, de la care a și primit „însuflețitu-i discurs”, ținut pentru „luminatu-i înaintaș”, *Amintirea lui T. Cipariu, panegiric* (Blaj, 1905). De partea sa ori în plan „ziaristic”, Iorga s-a simțit „dator” și să taie înclinarea „cutărui animal de gazetă bucureșteană sau ieșeană” spre a se întreba:

Și cine e acest Cipariu [...] ? Nu e preotul acela ciudat care-și scria numele într-un fel și-l cetea în altul, [care] a voit să strice limba și ortografia [...], a scris lucruri la care, cum te-ai uitat, și pufnești de râs, [nefiind motiv întemeiat] să ținem isonul celor câțiva cari, din interes de clopotniță, i-au făcut serbare în satul Pănade?

Argumentul îndreptat nu doar contra „îndărătnicului animal de gazetă”, ci și spre „înștiințarea publicului cetitor de «Sămănătorul»” era că „intransigentele idei latinizante” au fost „primite”, de „copilul” de la Pănade, „din grai și din scris”, în Blaj, unde mai „toată lumea” se vedea „cu gândul la Roma – și atât”.

dar și că, atunci când „ajunse a judeca fără epitropie și constrângere”, Cipariu, militantul național din 1848, se învrednici prin „simțul limbii românești”, ale cărei „îndreptare și întocmire” se cuveneau să fie „cum trebuia”, „lucru” vădit de *Principia de limbă și de scriptură* (ediția a II-a, Blaj, 1864), precum și de *Gramatică* sau *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi* (Blaj, 1854). Spre eternitate era îndreptat argumentul „de legendă” al bibliotecii „canonicului de la Blaj”, unde se reflectau, prin însăși aranjarea rafturilor de cărți, temeurile și direcțiile „muncii și cugetării” unui „luminos” cărturar:

Cine a străbătut vreodată salele, astăzi [la 1905] prăfoase și părăsite, ale bibliotecii sale, a trebuit să rămâie uimit de larga rază a interesului său științific, a interesului său literar, și, mai bine, a interesului său *uman*. De la manuscriptul de cronici ale Moldovei, până la versurile arabe legate în marochin roșu și până la poezia lirică a timpului său [...], totul se întâmpină acolo. În aceste încăperi a cetit el mulți ani de zile după ce noi nu mai știam să-i cerem a scrie. Stătea închis în frăția cu duhurile morților celor mari, și nu-i păsa de lumea care judecă cu cumpănă de spițer greșelile făuritorilor de înalte clădiri ale minții avântate. În bătrânețea ca și în tinerețea lui, el n-avea nevoie decât de foarte puțină odihnă, și cei ce l-au cunoscut știu să spuie despre ușurința cu care trecea de mai multe ori pe noapte de la întunerecul somnului la lumina cetirilor de învățătură și de frumuseță, în odaia unde lampa – ca un simbol! – nu se stingea niciodată. Acesta a fost bătrânul cu ochii vioi supt fruntea înaltă pe care ni-l înfățișează chipurile: un muncitor, un cugetător și un om deplin.

Se vedea, la Iorga, sensibila prețuire a „omului” care „stătea” sau „se afla” în locu-i „firesc” și în ceea ce-i era merit ori cuvenit „a face”. Impresivitatea *rânduirilor* despre Timotei Cipariu decurgea din „întâmplarea” că fusese, în *drumurile* sale prin Ardeal, și la Blaj, unde vizitase biblioteca „bătrânului și vioiului canonic”. Se confirma, în acele *câteva rânduri*, impresivitatea cu totul aparte a scrierilor sale despre îndeosebi trecutul românesc, una ce i-a tot „venit în gând și cuvânt” din, după propria-i mărturisire, „examenul întregului pământ al neamului”⁷⁸, încât „să vadă” locuri, monumente și „să pipăie” scrieri atestante de „îndătinata și eroica noastră viață, cum a fost”. Se va fi mângâiat mult sufletește, cum răzbătea și din *post-scriptum* la *rândurile* despre T. Cipariu, că esențialul celor cuprinse de acestea era împărtășit și de I. Rațiu, „profesor de românește la Blaj, om harnic și plin de râvnă”, a cărui carte, „o biografie complectă și precisă”, *Timoteiu Cipariu, viața și activitatea lui* (Blaj, 1905), a „primit-o” în, se pare, redacția „Sămănătorului”. Într-un articol, *Gheorghe Barițiu*⁷⁹, dat revistei *cu prilejul inaugurării monumentului* imortalizând „moșul cu fruntea înaltă, ochii vioi și nasul în vânt, un nas de glumă și de istețime”, releva aceeași „frumoasă rostuire de viață și de învățătură” a unui cărturar ardelean, militant de frunte la 1848, ziarist, scriitor și istoric „ridicat dintre ai

⁷⁸ N. Iorga, *O viață de om...*, p. 332-371.

⁷⁹ An. III, nr. 19, 9 mai 1904, p. 289-292; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 131-133.

săi”, pentru a căror *dreaptă cauză* să stăruie atât de mult și de „folositor”, fiindu-le „fruntașul pe toate planurile și conducătorul [...] înțelept”. S-a simțit, în chiar redacția „Sămănătorului”, „nevoit” să „reînsuflețească” chipul celui care „de-abia de unsprezece ani”, socotiți la 1904, „a murit, dar de care, prin deja anul *inaugurării monumentului său*, „se părea că poporul nostru s-a despărțit de multă vreme”, chiar

[...] numele lui, de câte ori se auzea, părăndu-se a fi cules dintr-un capitol mai depărtat al istoriei literaturii noastre, el fiind în prezentul culturii noastre, dar venind dintr-un trecut pentru care puțini aveau înțelegere. Aceasta pentru că scrierile lui Barițiu nu mai erau în mâna nimănui. Poet n-a fost, nuvele n-a scris, în istorie n-a dat până în anii din urmă decât puține memorii de erudiție, în care nimic nu cheamă și nu reține pe cetitor [...]. Numele său singur plutește deasupra operei sale, care pare înecată, dar slujește de temelie pentru ceea ce se vede la suprafață. Și totuși [...], a fost un harnic om de condei, care a scris fără întrerupere, zi de zi aproape, de la douăzeci și șase până la optzeci și unu de ani. Enorme volume s-ar înfățișa într-o lungă serie dacă ar fi să se cuprindă tot ceea ce el a împărțit pe încetul, din cunoștințele, părerile și simțirile lui, românilor de dincolo [...] și celor de dincoace. Căci Gheorghe Barițiu a fost un gazetar [...] al conștiinței și al idealelor [...], a fost marele duhovnic al poporului său [...]. La 1848 și după această dată, activitatea [lui] politică venea pe planul întâi pentru românii din Ardeal. Și, pe când Asachi făcea mătânii înaintea sfinților muscali, iar Eliade, pierzându-și cumpătul, se improviza dictator și semizeu în numele Libertății, Barițiu fu omul poporului.

„Chipuri de frunzași ardeleni” apăreau, în iorghiene articole „sămănătoriste”, ca, după caz, intens personalizate și ilustrante de merit îndeosebi cărturăresc, dar și politic, prin raportare la „mersul cauzei naționale”, atât de dramatic și, de aceea, suscitant de eroism pentru „frații de peste munți”. Pe când, „chipuri” de personalități „de dincoace”, fie culturale, fie politice, apăreau, tot după caz, ca oglindind, inițiind sau marcând, cum „sună” un titlu de articol, *Schimbări în spiritul public*⁸⁰. Interesant că Iorga nu prea urma termenii proprii *spiritului public* modern, după rigori ori norme ale ființării *legale* a instituțiilor Statului, ci-l „înfățișa” în „tablou cultural de viață obștească” sinonimizată de el celei „publice, de epocă”. Era ceea ce avea să vadă și prin părți acoperitoare de mai ales anii 1821-1866 ale studiilor și sintezelor sale de *Istoria românilor*. Nu întâmplător, într-o *Cronică*⁸¹, despre „volumul francez, scris cu ușurință”, *Les Principautés Roumaines sous l'occupation russe, 1828-1834. Le Règlement Organique. Etude de droit public et d'histoire diplomatique* (București, 1904), recomanda autorului, I. C. Filitti, că „ar face bine, la alte publicații ale sale, să dea citații precise și să scrie numele proprii cu ortografia ce li se cuvine [...], să scrie românește asupra

⁸⁰ An. II, nr. 41, 12 octombrie 1903, p. 643-645; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 54-56.

⁸¹ An. III, nr. 21, 23 mai 1904, p. 333; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 138.

lucrurilor românești”. Cu doctorat în Drept, la Paris, și vocație pentru cariera diplomatică, Filitti conferea terminologiei juridice și instituționale „de epocă prepașoptistă, de la noi”, accepțiunea modernă, convenibilă traducerii în franceza volumului său, sus-menționat, așa cum avea să facă și prin „alte publicații ale sale”, chiar și „pe românește”. Ca și în cazul Pompiliu Eliade, Iorga reproșa lui Filitti „pervertirea pitorescului românesc de acea epocă” prin traducere narativă și fatal „proastă” a „aceluia” în franceză. Nu-i „venea” să sesizeze în acel „pitoresc” grafia „cu cerdacuri”, pe care o ironiza retrospectiv E. Lovinescu, sau „infuzarea rusă”, inclusiv prin „anume filtrare” a traducerii și utilizării terminologiei instituționale „noi, din franceza epocii”, în „vorbirea chinuită” a boierilor „alcătuitori, sub prezidenția lui Pavel Kisselev, de Reglement Organic”, cu articole, între altele, despre „Obșteasca Adunare”, mai și „Obicinuită”, Sfatul Administrativ etc., „infuzare”, după tezism marxist-leninist și „dicții de școală politico-ideologică Jdanov”, reluată de sovietici și „primită” de comuniștii români, de la activiști la lingviști, creatori de „proletcultistă literatură” și scriitori de „rolleristă istorie” pe îndeosebi timpul anilor '50 ai secolului XX. S-ar fi convenit ca Iorga, cu forța lui cărturărească, să observe implicațiile acelei „infuzări” ce a durat, „la noi”, până spre anii 1857-1859, așa cum și lingviștii „noștri” de după 1964 sau 1989 să fi căutat a-și mai atenua considerarea unor „rusisme” din lexicul de „sovietizați ani '50” ca ținând de „fondul neoaș românesc, asimilant de slavonisme”. Să fi observat însă Iorga, la 1904, acea „infuzie rusă” din mai ales „anii ocupației țariste și ai Regulamentului Organic”, așa ceva ar fi prejudiciat „coloritului de pitoresc al tabloului istorico-cultural al epocii”, unde cronicarul „sămănătorist” nu „vedea” decât că:

Acum vreo cincizeci-șaizeci de ani, în vremea bunicilor noștri, un spirit public sănătos a creat, mai mult decât orice energie individuală mai puternică, decât orice îndemn sau sprijin venit din afară, decât orice soroc fericit al vremilor: România [...]. În cele două capitale, în orașe și târguri, în curțile boierești de la sate, în căruțele pentru țărani erau un singur gând și o singură voință, folositoare dezvoltării neamului. Oamenii de condei bun, de hotărâre neîndoită, de vestită cinste și bunătate [...]; oameni cari puteau aduce în cetate caravane de măgari purtând ispititoarele pungi de aur. Domni, feciori de Domn și râvnitori de Domnie – toți aceștia au putut predica și încerca smomelile, dar n-au izbutit. Într-un principat și în celălalt, lumea, cărturarii cei mari și cei foarte mici, cei cu titluri și cei fără nume de familie măcar, bogătașii și cei fără firfiric au cerut, au cucerit, au păstrat Unirea. Pe atunci publicul se conducea cu mărturisirea [...] idealelor naționale.

O icoană curată, desprinsă din acel „spirit public sănătos” și străbătător de „epocă a Regulamentului Organic”, era cea a mitropolitului Veniamin Costache, „părintele patriotismului” la rigoare mai curând „moldav” decât *național* ca, prin comparație, al lui Kogălniceanu, revelat, de acesta, prin *Lecția sa de deschidere a cursului de istorie națională* la Academia Mihăileană. „Un om [...] de hotărâre neîndoită, de vestită cinste și bunătate” din tot acea „epocă de spirit public sănătos” era, în „vederile” lui Iorga de „tablou istorico-cultural”, și Nicolae Istrati,

„separatist moldovean”, însă, prin anii când „bunicii” celor de pe la 1904 „au cerut, au cucerit și au păstrat Unirea”. O „stricare a spiritului public sănătos” s-ar fi petrecut, în aceleași „vederi”, la „fiii bătrânilor acelui spirit sănătos”, care „l-au primit moștenire”, însă, „fiindcă orice rând de oameni” sau „nouă generație [...]”, ce se strecoară pe pământ, trebuie să-și aibă [propriu] suflet comun [...], au răspins sarcina” trebuind „s-o ducă înainte”, dovedindu-se a fi, astfel, „epigonii înfierăți de Eminescu”, ahtiați după „vorbe frumoase, gesturi largi, atitudini teatrale”, încât „romanticul naiv și șiretul ce-l imitau să fie purtătorii stâlpului de foc al viitorului”. Iar o și „mai rea stricare a spiritului public” era pusă de Iorga în seama „nepoților bătrânilor de pe la 1840-1860”, a unor

[...] generoși flecari, cărora li se păru că mai multă putere [aveau] ideile pe care Apusul le aruncă asupra noastră cu celelalte mărfuri ale sale: idei de sticlă proastă, idei de strass înșelător, idei de diamant al luminii. Aceștia cerură un singur lucru: să nu mai fie vorbe [de îndătinată bunăcuviință], ci să fie idei, *orice* fel de idei. Cine era, cine *este* în stare să spuie mai răpede un mai mare număr de idei, fie ele nepotrivite, fie chiar toate false, dar totuși strălucitoare, acela e om mare, acela e cugetător, după acela se cuvine ca epoca să se îndrepte [...]. Caracterul e un lux al epocelor patriarhale.

Și era de înțeles, pentru tot Iorga, că revigorarea acelui „caracter” se regăsea în chiar menirea „curentului de la «Sămănătorul» de îndrumare culturală a Neamului întru nou naționalism”. Altmintrelea, cum credea, oricine se putea „rătăci de la cauza dreaptă”. Dădea și exemplu pentru așa ceva, printr-un articol de acea revistă semnificativ intitulat *Un orator al generației bătrâne: Nicolae Ionescu*⁸². Articolul demara pe ton de discurs funebru, la moartea „bătrânului” Nicolae Ionescu, „oratorul generației înălbite astăzi [în 1905], tribunul unor lupte uitate de multă vreme, șeful liberal al unor prefaceri care s-au săvârșit cu totul”. Erau apoi urmate, în articol, reperatele biografice ale defunctului liberal,

[...] fiu al unui preot Ion, de la Brad, un sat de țerani liberi și proprietari din ținutul Romanului, care a botezat Nicolae pe unul dintre feciorii lui, altul chemându-se tot Ion, ca tatăl său, și, pentru a se deosebi de atâția alții cu numele lui [...], șters, răspândit pretutindeni în mulțimile târgoveților, și-a zis Ion Ionescu *de la Brad*;

copilăria lui Nicolae, cu „primă învățătură”, era „văzută” ca ținând de vremea când, după 1821, „boierii noștri făceau liberalism, dar tot între boieri, doar vorbind de constituție”; „școlit” și la Paris, revoluționar în 1848, tânărului Nicolae Ionescu i se considera lansarea efectivă pentru cariera publică prin anii 1850, când „a scris și în ziare, ba a și întemeiat ziare”, o prielnică „ocazie” fiindu-i cea a „primei mari lupte de partide”, presupuse, „la noi”, de „răspunsul locuitorilor Principatelor” dat „întrebării Europei” privind „noua noastră organizare”, „ocazie”, aceea, a Adunărilor ad-hoc, a îndeosebi celei de la Iași, unde

---

⁸² An. IV, nr. 6, 6 februarie 1905, p. 81-84; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 142-144.

[...] se arată el ceea ce dorea să fie, fermecătorul [expozant] al frumoaselor idei ale deșteptării neamului, ale neatârării lui și împodobirii lui cu toate așezămintele de libertate, egalitate și fraternitate; *cauza* învinse, România se făcu și mândrul Alexandru Ioan I răsări din figura de om șters și stors a colonelului Cuza; [sosis] și vremea lui Nicolae Ionescu [...], și, neînțelegând, el, că fără un mare fond de idei, de judecată, de cultură, de cinste a gândului, de iubire către oameni, un mare talent de orator e o mare primejdie, se opri ascultându-și cântecul, același cântec, întâi duios și nou, apoi cunoscut, nesuferit pe urmă, iar la sfârșit ridicol. Când înțelese și el aceasta, tăcu. Și pentru el tăcerea era moartea – căci Universitatea, știința, studiile istorice, de care trebuia să-l lege Catedra lui, acestea nu-l puteau stăpâni niciodată [...]. Pentru tinerii de astăzi [la 1905] este un învățământ în trista carieră a acestui meșter al cuvântului – al cuvântului *sterp*.

În „stricarea de vremi”, provocată de „idei străine, îndeosebi franceze”, cam de prin 1848, două mari excepții de la așa ceva i se impuneau lui Iorga să le admită și să le explice. Una era cea a Unirii și Domniei lui Cuza, *operă* pe care, la „Sămănătorul”, o punea în seama „bătrânilor” exponenți de „spirit public sănătos”, însă „știa bine” că și-o revendica, cu prevalent titlu de merit, generația fiilor acelora”, liberali sau conservatori politici până spre 1900, unii, chiar pentru ceva timp și după aceea, deși ajunși, „de rândul lor, și ei, apăsați de bătrânețe”. Iar cealaltă excepție era a „Junimii”, cu critica îndeosebi maioreșciană asupra „formelor” instituționale și culturale „de import” prea rapid și, de aceea, condamnate să fie/să pară „fără fond”. În cazul primei excepții, Iorga a recurs, spre a o explica, la procedeul istoriografic pe care-l exersa și avea să-l tot exerseze de-a lungul activității sale cărturărești, acela de a releva o perioadă din trecutul neamului ori „al altora” ca fie sub semnul unei mari personalități, fie prin chiar întrupare de respectiva personalitate. Iar „ocazia” survenită prin inițiativa „unora” de „a fi ridicată o statuie a lui Cuza-Vodă” a fructificat-o în puterea unui articol special la „Sămănătorul”. Articolul, intitulat chiar *Statuia lui Cuza-Vodă*⁸³, a implicat, e drept, și o replică ironică iorghiană la cartea „socotită” de „sămănătorist” ca „slabă”, *Domnia lui Cuza Vodă* a „bătrânului istoric” Xenopol, apărută taman „în epoca ridicării de statui”, când, „la noi”, se ispășeau „păcate” vechi „prin dărnicia în monumente de explație nemuritoare”. Dincolo însă de un atare „păcat” evaluativ de o carte de primă referință istoriografică, în definitiv, asupra *Domniei lui Cuza-Vodă*, ar fi de constatat, la Iorga, un fragment de acel articol, reprezentând cea mai concisă și mai plină de expresivitate evocare de el a *epocii și Domnului Unirii*. Era un fragment de text cotabil valoric peste toate evocările sau reconstituirile *Unirii și Domniei lui Cuza* din conferințe și studii „pe acea tematică”, din cartea *Unirea Principatelor* (1859), povestită românilor cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani de la întemeierea Statului român (Vălenii de Munte, 1909) și *Geschichte des Rumänischen Volkes...* sau volumul IX, *Unificatorii*, al mării sinteze *Istoria Românilor*, de Iorga; un fragment ce se cuvine, de aceea, să și fie, aici, redat:

⁸³ An. II, nr. 45, 9 noiembrie 1903, p. 707-709; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, p. 66-68.

La 1859, Unirea stătea să se coboare în faptă. Puterile întemeietoare ale viitorului românesc n-o încuviințară, dar se putea trece pe lângă voința lor, Moldova avea să aleagă întâi un Domn, pe care-l putea alege apoi și Muntenia. Pentru ca acest din urmă lucru să fie cu puțință, trebuia un *om nou*, fără trecut și fără legături, dar ager, energic și având o putere în mână. Alexandru Cuza, din boierimea moldovenească de a doua treaptă, om cult și încă tânăr, glumeț și original, emigrat de la 1848, apoi colonel din creațiunea fulgerător de răpede a caimacamului antiunionist Vogoride, ispravnic al aceluiași, dar demisionat cu zgomot ca o protestare împotriva ingerinților căimăcănești, loctiitor al ministrului de Război, părea căzut din cer anume pentru o asemenea alegere. După moldoveni, muntenii îl proclamaseră cu unanimitatea alegătorilor. Și el ajunsese Alexandru-Vodă, Alexandru Ioan I (după datina Domnilor de până atunci de a pomeni după numele lor de botez pe acela al părintelui). Un principe cavaleresc, impunător în frumoasa-i uniformă cu brandeburguri; un excelent om de salon și un convorbitor cu vorba strălucitoare și incisivă, caustică, crudă; un prieten sigur și fără pretenții, îndatoritor și plin de iertare ca în zilele de sărăcie și obscuritate, un frate bun cu cei mai umili din neamul său, spre care se cobora adeseori necunoscut, și văzându-se deodată prin darul domnesc, împărțitor al dreptății și facerii de bine; un înțelegător al celor mai înalte ideale, în stare să ție, pentru apărarea lor, pieptul înaintea dușmanilor; un vrednic campion al țerii, a cărei demnitate a exprimat-o în cuvinte de mândrie ce nu se pot uita. Aceasta pentru alții: prietenii, oropsiții și patria, cărora le-a dat – cu ajutorul altora, dar cu riscul lui – situații și onoruri, mica proprietate rurală, pământurile mănăstirești, o armată – și o conștiință de mândrie pe care n-o aveau. Iar el pentru el a fost rău, fără îngrijire și cruțare, cam leneș și terfelindu-se în vicii, de la care porneau exemplul rău pentru alții, iar pentru dânsul neorânduială, nemulțămire și bătrânețe precoce. Într-un cuvânt, un boier moldovean al timpului său, cu însușirile și păcatele tipului – cu o idealitate simplă și o mărinimie fără răbuș, care erau numai ale lui [...]. L-au răsturnat pe o cale care a pătat un număr de ofițeri ce s-au făcut vinovați de trădare [...]. El s-a dus. A lăsat tronul și a lăsat și petrecerile. A pornit în largul lumii străine, sprijinit pe desăvârșita iertare a sufletului nobil ce fusese mai sângeros jignit de rătăcirile sale. Acest singur suflet l-a iertat; el a iertat pe toți. A murit răpede, poate de greșelile sale, poate de dor. L-au îngropat [...] într-un colț de țară, la Ruginoasa [...].

Cât despre excepția atribuită „Junimii” ca fiind de la „stricarea spiritului public sănătos”, o încercare a lui Iorga de a o explica s-a regăsit în articolul *Jubileul „Convorbirilor literare”*, pe care el „l-a dat”, cu înadins mesaj de director, revistei „Sămănătorul”⁸⁴. Era un mesaj de specială prețuire a „Convorbirilor...” ce-și „serbau jubileul de patruzeci de ani”, printr-un „număr foarte mare, împărțit în două volume impunătoare”⁸⁵. În articolul său, sus-menționat, Iorga nu vădea semne de „reacție la maioreșcianism”, cum avea să facă tot mai vertiginos cam de pe la 1913 și încă mult timp după. La 1906, elogia generația „bătrânilor junimiști”, cu Maiorescu, N. Gane și I. Negruzzi contributori și la numărul

⁸⁴ An. V, nr. 19, 7 mai 1906, p. 361-364; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 311-314.

⁸⁵ „Convorbiri literare”, an. XL, nr. 3-5, aprilie-mai 1906; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 451, nota ed.

jubilant al „Convorbirilor”. Pentru începuturile „Convorbirilor...” și ale „Junimii”, recunoștea rolul covârșitor al lui Maiorescu,

[...] prin cultura sa solidă, prin limpezicimea gândului său, prin farmecul graiului măsurat și senin, prin puterea cuceritoare a stilului străveziu pus în serviciul unei logice desăvârșite, și nu mai puțin prin *frumusețea* purtărilor sale, prin estetica ființei sale întregi;

mai recunoștea, la Iacob Negruzzi, „un condei ușor și bogat”, la P. P. Carp și „bietul” V. Pogor, „acel spirit scânteietor, acea vorbă nouă, îndrăzneță, nerespectuoasă pentru tradiții și prejudecăți”; „la așa o societate plăcută”, admitea că și-au aflat locul cuvenit afirmării „diaconul-învățător” Creangă, „ardeleanul Slavici, Eminescu, mai bine decât la «Familia»”, Caragiale; sesiza că „Societatea și revista” de la Iași au avut, dintru început, și „dușmani”, Hasdeu, cu „sentimente de rivalitate”, „muntenii” din București, îndeosebi „polemistul” P. Grădișteanu, și „ardelenii” care „judecau” că în „Convorbiri...” erau „o ortografie grosolană și nerațională și un spirit satiric jignitor de cele mai frumoase sentimente ale omului și ale românului”; socotea că, de când „junimiștii” s-au pus să facă politică, „sufletul lor comun”, treptat-treptat, „s-a rupt”, la întrunirile Societății lor și la „Convorbiri...” putându-și afla „rând” și neaveniți, precum V. A. Urechia, „atâta timp oropsit” de ei; observa la „tânăra generație”, care a prins a se afirma mai ales de când „Convorbirile...” au devenit „bucureștene”, apetitul pentru „ideale sociale”; de asemenea, că, la București, „tinerii” preocupați „de filosofie” țineau să aibă „legături de-a dreptul cu Maiorescu”, încât „un fruntaș al generației nouă nu se arată”; dintre „tineri”, la „Convorbiri...” D. Evolceanu „scrie limpede”, S. Mehedinți avea „vervă și culoare”, dar, „din nenorocire”, M. Dragomirescu, „neojunimistul”, preluând „conducerea” revistei, „se războiește, fără talent de tactică și de asalt, cu toată lumea, începând lungi discuții neguroase, alegând rău în literatură”; „norocul” revistei îl „vedea” în numirea de Maiorescu la direcțiunea revistei a lui I. Bogdan, „care se bucură de foarte multe simpatii și unește afabilitatea cu o largă cultură”, încât să încerce a relua „frumoasa tradiție a «Convorbirilor...»”; numai că, așa cum „credea”, la „Convorbiri” era totuși „prea târziu” pentru „o mișcare nouă, regeneratoare”, o atare „mișcare” aflându-și „locul” la „Sămănătorul”; rezerva „Convorbirilor...”, care reprezentau „o formă a culturii noastre”, șansa ca, sub direcțiunea lui I. Bogdan, să se îmborsăvise prin „studii de istorie, de economie politică, de științe naturale, critici mai întinse, poeme mai mari, nuvele mai lungi, romane”, altfel spus, la rigoare, să nu prea mai fie „maioresciene”.

Nota de distincție între „junimism”/„convorbirism” și „sămănătorism” decurgea, în vederile lui Iorga, din felul său deosebit de cel al lui Maiorescu de a considera „fondul” autohton căruia să-i corespundă „formele noi” instituționale sau culturale. Pentru Maiorescu, „fondul” era al „stărilor de lucruri” ori al „realităților de la noi” surprinse și zdruncinate de criza inadecvării lor dintr-o dată „formelor” ce le-au fost suprapuse prea rapid, fără observarea sau respectul

firescului evolutiv al respectivelor „stări”. Pe când, Iorga invoca „fondul istoric național” care să fie „sufletește înviat” printr-o „însuflețită” pomire din el a „marii mișcări de renovare culturală a Neamului”, orientată de îndeosebi „Sămănătorul”. Dacă pentru Michelet, „resurecția trecutului” era, în „viziune romantică”, la Iorga „sufletul mișcării renovatoare”, implicit al său, de istoric, opera asupra trecutului național spre o unitară sau unică „însuflețire” a „mersului formelor de viață ale românimii”, de unde și „mesianismul național” insuflat de el „sămănătorismului”. În cazul cărturarului român, nu era vorba de o resurecție epifanică, ci de o vitală, organică (re)însuflețire a trecutului. Va fi contat, la Iorga, și „experiența” realizării culturalei *Geschichte des Rumänischen Volkes...*, de vreme de ce, defel întâmplător, reda, într-o *Cronică* de la „Sămănătorul”⁸⁶, cuvintele „vestitului” Lamprecht din „Göttingische gelehrte Anzeigen” (1905, p. 326), traduse, desigur, „românește”:

Mersul de dezvoltare interioară a popoarelor și influența universală a spiritului lor, ceea ce va să zică însemnătatea lor istorică, nu se razimă înainte de toate pe ceea ce au primit în cutare formă de afară, de la alte popoare, ci pe un element cu totul deosebit, ba aproape diametral opus. Și *ele sunt originale*, și tocmai originalitatea lor istoricește e lucrul cel însemnat în rândul întâi.

Dintre asemenea *cuvinte*, unul, „originalitatea”, putea să-și aibă un iorghian convenibil substituit prin altul, „organicitatea”. În *Geschichte des Rumänischen Volkes...*, chiar și prin articole și cronici de la „Sămănătorul”, Iorga înfățișa ori considera „trecutul și prezentul neamului ca un tot organic”. Ca din „viața organică românește curgătoare” i se revela „sufletul neamului”. Orice încercare de a se considera obiectivant ori dintr-o perspectivă exterioară sieși acel „suflet” o „vedea” ca „nefericită”. Într-o *Cronică* de la „a sa revistă”, din 25 decembrie 1905⁸⁷, observa critic tocmai apăruta carte a lui D. Drăghicescu, *Psihologia poporului român*, ca rezultată dintr-o nonșalantă susținere financiară, după „zicala” cu anume subînțele: „când dai s-o scrie cuiva care n-o scrie”. Și observa că Drăghicescu, „docent universitar”, nu și-a scris bine cartea, fiindcă a căutat să evidențieze „o teorie pe o schelă istorică” amintind, aceasta din urmă, de structura tematică a xenopolienei *Istoria Românilor...* Aceeași structură tematică, cu date și idei, o sesiza și în „broșura institutorului botoșănean”, C. Iordăchescu, *Cronologie și fapte din istoria românilor*, recomandată „fără folos” de autorul ei „oricărui bun român”⁸⁸. Din „noua carte” a lui C. Rădulescu-Motru, *Cultura română și politicianismul* (București, 1904), reținea că erau „susținute prin argumentații filosofice, prezentate într-un stil curgător, idealele de adevărată cultură”, dar și observa critic și cu argumente de istoric „nesocotirea” de autor a unui durabil *adevăr*, după care

⁸⁶ An. IV, nr. 52, 25 decembrie 1905, p. 978 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 261 și urm.

⁸⁷ V. *supra*.

⁸⁸ An. V, nr. 7, 12 februarie 1906, p. 139 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 277.

[...] trecutul nostru s-a împărțit de o cultură mai solidă și mai respectabilă [...]; în Orient am fost totdeauna un element cultural vrednic de laudă. Cercetările antropologice nu pot ajuta să se stabilească natura culturii de care avem nevoie, precum nici comparația cu noii recruți ai culturii europene, negri sau japonezi [...]; există de veacuri o direcție culturală potrivită cu noi, de la care ne-am îndepărtat uneori, dar spre care ne vom întoarce totdeauna în epocile cuminți [...]. În sfârșit, politicianismul – un mare rău, desigur – va dispărea prin acțiunea de înviere a unei școli mai bune, care să pregătească la muncă practică, nu la stăpânirea pentru plăcerea de a porunci și de a smulge vieții cât mai multă satisfacție brutală⁸⁹.

Iorga învedera, la „Sămănătorul”, un „observator istoriografic”, destul de minuțios, pentru anii 1903-1906. În „observațiile” sale se intersectau spiritul critic, de istoric, și „patosul” subiectivității. Lui Orest Tafrali, „care servește pe d. Tocilescu și confrăți de-ai domniei sale”, îi aprecia „volumașul” *Scene din viața dobrogeană* (București, 1905), cu „descreri bune, într-o limbă îngrijită, câteva cadre de moravuri străine”, observându-i însă critic „dialoguri foarte slabe, o acțiune stângace și avânturi de idealism încă nelămurit și neorientat”, de „ceva critici” nefiindu-i „scutită” nici *Poema lui Gheorghe Palamide. Despre viața lui Mihai-Vodă Viteazul scrisă în 1607. Cu un studiu critic* (București, 1905)⁹⁰. În *cronici*⁹¹, semnala noutăți istoriografice, unele deosebit de interesante, a căror redare, „bilanțieră”, s-ar putea rostui, la nevoie, doar prin sine. Iorga nota pozitiv/apreciativ despre broșuri sau conferințe ale lui D. Onciul, *XXIV Ianuarie* (București, 1904), *Epocele istoriei române și împărțirea ei* (București, 1906), reprezentându-se, sub acest titlu, discursul de recepție al „eruditului bucovinean” la Academia Română, acolo unde A. D. Xenopol, „de un timp harnic colaborator al «Analelor...»”, nu ar fi vădit „nimic nou” cu a sa comunicare *Originile partidului național în România*. Notații frumos apreciative, deși cam aleatorii, despre I. Bogdan se regăseau, de asemenea, în *cronici* la „Sămănătorul”. Era semnalată și o interesantă lucrare a „tânărului clujean” Cornel Sânjoan, *Istoria istoriografiei române moderne 1875-1906*, care, „din păcate”, apăruse numai „pe ungurește”; mai semnala și *Istoria mitropoliei Ungrovlahiei 1359-1709*, de Gh. N. Ionescu, „care nu știe cum se lucrează în istorie”; semnala ca „monstruoasă” cartea *Viața religioasă la români și influența ei asupra vieții publice* (București, 1906); aprecia „lucrarea anonimă” *Șovinismul confesional în istoriografia românească ardeleană* (Sibiu, 1904); de asemenea, *Istoria universală: Evul Mediu* (Brașov, 1904), de Ioan Petrovici; anunța susținerea doctoratului, la Budapesta, de Ioan Lupaș, „pe tema unirii ardelenilor cu Roma”; semnala „elegantul volumaș” al lui V. Pârvan, *Alexăndrel Vodă și Bogdan Vodă, șapte ani din istoria Moldovei* (București, 1904) sau, tot de el,

⁸⁹ An. III, nr. 11, 14 martie 1904, p. 174 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 115 și urm.

⁹⁰ An. IV, nr. 50, 11 decembrie 1905, p. 937 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 254.

⁹¹ V. N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I și II, *passim*.

Câteva date nouă cu privire la familia Cuza; aprecia Istoria Bisericii române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriace, de N. Dobrescu (București, 1906); semnala „reșite publicații și conferințe” de Ilie Minea sau de Al. Lapedatu etc.; s-a întrebuințat cam nervos să replice observațiilor lui I. Nădejde din „Viața românească” (nr. 4, 1906) asupra „unor aspecte” conținute de *Geschichte des Rumänischen Volkes...*; și tot furios a acuzat „prostia necuviincioasă” de la revista „Familia”, unde „un pseudonim stângaci, vreun paraponist”, observa că, la „Sămănătorul”, „nu se lucra și nu se scria bine” în studiile istorice⁹²; a fost „punctul” de recunoaștere, din partea lui Iorga, că, la revista pe care o direcționa, nu doar temele literare și culturale, ci și cele *istoriografice*, s-au aflat în constanta și calificata sa preocupare.

Nicolae Iorga
at the “Sămănătorul” – the Historiographical Implications
(Abstract)

Keywords: “Sămănătorul” cultural journal, historiographical implications; “the new nationalism”.

During 1903-1906 Nicolae Iorga wrote editorials, notes and reviews for the cultural and literary review “Sămănătorul”. At that time, the famous historian had a leading role as the managing editor of the journal. Iorga emphasized primarily a cultural and literary direction, highlighting the concept of the new nationalism. In many respects, Iorga’s activity at the “Sămănătorul” should be particularly interesting for literary historians. This study aimed at revealing the historiographical impact of Iorga’s activity on various topics in the field of History.

---

⁹² An. V, nr. 37, 10 septembrie 1906, p. 738 și urm.; v. și N. Iorga, *O luptă literară*, vol. II, p. 392 și urm.